

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мірошник З.М.

« ____ » _____ 2021 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2021 р.

МЕТОДИ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РОБОТІ ІЗ ЗОРОВИМ
ГНОЗИСОМ НА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ У СТАРШІЙ
ШКОЛІ

Кваліфікаційна робота з психології
студентки психолого-педагогічного факультету
другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія
2 курс, група ЗППм-16 заочної форми навчання
Алісової Аліни Сергіївни

Науковий керівник:

Бондар Катерина Миколаївна

доцент, кандидат психологічних наук

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2021

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, _____,

розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РОБОТІ ІЗ ЗОРОВИМ ГНОЗИСОМ НА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ У СТАРШІЙ ШКОЛІ.....	8
1.1. Теоретико-методологічна основа теорії сенсорної інтеграції.....	8
1.2. Сучасні підходи до професійної орієнтації школярів.....	12
1.3. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.....	19
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОРОВОГО ГНОЗИСУ НА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ У СТАРШІЙ ШКОЛІ.....	28
2.1. Організаційно-методичний інструментарій.....	28
2.2. Узагальнені результати дослідження зорового гнозису.....	35
2.3. Узагальнені результати вивчення особливостей професійної орієнтації старшокласників.....	40
Висновки до розділу 2.....	46
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНІ МЕТОДИ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РОБОТІ ІЗ ЗОРОВИМ ГНОЗИСОМ НА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ.....	48
3.1. Корекційно-розвивальна програма розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі.....	48
3.2. Оцінка ефективності корекційно-розвивальної програми.....	53
Висновки до розділу 3.....	55
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку всіх значимих сфер людського життя все ще залишаються прогалини та проблеми, які є викликом як для науковців, так і для практиків. Чимала кількість дітей – від раннього віку до підліткового та юнацького, мають труднощі, що безпосередньо пов'язані із сприйняттям інформації, її подальшою обробкою та сенсорною інтеграцією. Кількість дітей, що мають проблеми в інтеграції сенсорної інформації вражають – за даними різних досліджень цифри коливаються від 10 до 55 %, а у разі відхилень у розвитку ця цифра ще більша [7, с. 46-47]. Чималого значення сенсорна інтеграція відіграє в цілісному та всебічному розвитку особистості. Особливу увагу слід приділити саме підлітковому та юнацькому віку, оскільки даний етап відіграє важливу роль у подальшому професійному самовизначенні. Сенсорна інтеграція є саме тим методом, який допоможе підліткам подолати учбові труднощі, що пов'язані з обранням майбутнього фаху.

Вивченню питання сенсорної інтеграції приділяли свою увагу низка науковців. Зокрема, Дж. Айрес розробила теорію сенсорної інтеграції, що ґрунтується на системному підході в роботі головного мозку та вивченні взаємозв'язку між обробкою сенсорної інформації та поведінкою, емоціями чи навчанням та ін. Л.-Дж. Міллер займалася дослідженням процесу порушення обробки сенсорної інформації (SPD – Sensory Processing Disorder). Теорію гри та сенсорну інтеграцію вивчали А. Банді, Ш. Лейн, Е. Мюррей та ін. Психофізіологічне підґрунтя сенсорної інтеграції досліджували відомі вчені І.М. Сеченов, В.М. Бехтерев та ін. Дотичне поняття в психолого-педагогічних дослідженнях – «сенсорне виховання» вивчали М. Монтессорі, Ф. Фребель. Не зважаючи на широкий інтерес науковців до проблеми сенсорної інтеграції, в полі дослідницького інтересу більшою мірою містяться дослідження саме тяжких порушень інтеграції сенсорних стимулів у дітей з вадами розвитку,

аутизмом, дитячим церебральним паралічем, тощо. Тож, вважаємо, що дослідження сенсорної інтеграції в роботі саме із зоровим гнозисом є актуальним завданням сучасної психологічної науки та практики.

Питанням професійного становлення та самовизначення особистості займалась плеяда як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Зокрема, сутнісні особливості професійного самовизначення представлено у наукових доробках М.Р. Гінзбург та Н.С. Пряжнікова. Питання типів, структури, рівнів професійного самовизначення особистості висвітлено такими науковцями, як Є.І. Головаха, О.В. Падалко, Дж. Холланд та ін. Етапи професійного самовизначення були предметом дослідження М.І. Беха, Є.О. Клімова, Д. Сьюпера. Завдання психологічного супроводу в процесі професійного самовизначення є колом професійних інтересів І.С. Булах, О.В. Капустіна, тощо.

Зауважимо, що процес професійної орієнтації регулюється низкою нормативних документів, серед яких визначальними є Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається. Чинним законодавством визначається, що метою освіти, зокрема є готовність до «свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності» [28]. Вказані нормативні документи регулюють процес професійної орієнтації старшокласників, проте «Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається» є чинним ще з 1995 року, хоча за 26 років відбулося чимало змін, зокрема застосування методів сенсорної інтеграції в роботі зі школярами, яке сприятиме як загальному розвитку особистості, так і її професійному самовизначенню.

Таким чином, чималий інтерес дослідників до проблеми сенсорної інтеграції та професійної орієнтації свідчить про те, що питання все ще залишається актуальним і це не дивно, бо перед підростаючим поколінням постає чи не найголовніше завдання життя – обрати власний професійний

шлях, його напрям, а методи сенсорної інтеграції сприятимуть розкриттю потенціалу кожної особистості. Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що досліджувана нами тема дасть можливість ще раз поглянути як на особливості сенсорної інтеграції старшокласників, так і на питання їх професійного становлення.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні методів сенсорної інтеграції в роботі із зоровим гнозисом на профорієнтаційних заняттях у старшокласників.

Відповідно меті дослідження, перед нами постають наступні **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз теорії сенсорної інтеграції.
2. Визначити психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників.
3. Емпірично дослідити особливості зорового гнозису та професійної орієнтації старшокласників.
4. Розробити корекційно-розвивальну програму розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі.

Об'єкт дослідження – рівень розвитку зорового гнозису в підлітковому віці.

Предмет дослідження – методи сенсорної інтеграції в роботі із зоровим гнозисом на профорієнтаційних заняттях у старшій школі.

Методи і методики дослідження. В ході дослідження використано низку теоретичних методів: аналіз, вивчення, узагальнення й систематизація наукової літератури з метою визначення актуального стану досліджуваної проблеми. Емпіричні методи (методика «Фігури Готтшальдта», тест комплексної фігури Рея-Остерріца, методика визначення професійного типу особистості Дж. Холланда, методика оцінки схильності до різних сфер професійної діяльності Л.А. Йовайши, анкета «Чи є сучасне професійне орієнтування у вашій школі?»). Статистичні методи дослідження (кількісний

та якісний аналіз даних емпіричного дослідження). Інформаційну основу дослідження склали журнальні статті у періодичних фахових виданнях, збірники наукових праць, навчальні посібники, тощо.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали положення теорії сенсорної інтеграції Дж. Айрес, Л.-Дж. Міллер; методологічні розробки щодо роботи з зоровим праксисом в роботах К.М.Бондар, Ю.М.Комкова, О.П.Шестопалової положення особистісно-орієнтованого підходу у розвитку та становленні особистості Г.О. Балла, І.Д. Бежа, В.М. Ямницького; положення про проблему професійного самовизначення М.Р. Гінзбург, Є.О. Клімова, С.М. Чистякової; положення про становлення особистості та самосвідомості особистості К.О. Абульханової-Славської, О.Г. Асмолова, В.В. Століна та ін.

Практична значимість результатів теоретичного та емпіричного дослідження полягає у можливості їх використання психологами загальноосвітніх шкіл, педагогами та іншими учасниками навчально-виховного процесу задля психологічного супроводу процесу професійного становлення старшокласників, а розроблена модель та корекційно-розвивальна програма стане цьому у нагоді.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлено в 1 публікації та апробовано на V Міжнародній науково-практичній конференції "Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects", 24-26 жовтня 2021 року, Берлін, Німеччина (дистанційно).

Організація і база емпіричного дослідження. Базою емпіричного дослідження стала Криворізька загальноосвітня школа № 69, 10 та 11 класи, 32 школярі (з них 15 хлопців та 17 дівчат).

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку літератури який містить 44 джерела, 7 рисунків, 3 таблиці, 4 додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РОБОТІ ІЗ ЗОРОВИМ ГНОЗИСОМ НА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

1.1. Теоретико-методологічна основа теорії сенсорної інтеграції

В сучасному світі який інтенсивно розвивається все більшої уваги приділяється вивченню теорії сенсорної інтеграції, яка набула широкого розповсюдження не тільки для роботи з дітьми з особливими потребами, а й з дітьми які розвиваються відповідно до віку. Так, в другій половині ХХ століття американська психологиня Дж.Айрес зі штату Оклахома, проводячи різні практико-орієнтовані дослідження помітила проблему, яка заважає у розвитку, щонайменше кожної десятої дитини. Ба більше, до цього така проблема залишалась поза увагою науковців. Так, Дж. Айрес наголошувала, що більшість дітей, які мають проблеми з навчанням, поведінкою, комунікацією – мають порушення у роботі сенсорних систем [35, с. 9].

А.Б. Заплатинська зазначає, що поняття сенсорного розвитку та його дослідження розвивались завдячуючи працям М. Монтесорі [13, с. 55]. Спираючись на роботи відомої італійської педагогині, автор вказує, що «дитина розвивається шляхом соціального наслідування. Тому сенсорна культура – це результат засвоєння дитиною культури створеної суспільством; це загальноприйняті уявлення про предмети, їх колір, фактуру, розмір, кількість і ін.» [13, с. 55].

Американська дослідниця Л.-Дж. Міллер, предметом дослідження якої було порушення обробки сенсорної інформації (SPD – Sensory Processing Disorder), вказує, що загалом порушення у обробці сенсорної інформації зустрічаються щонайменше у 5-10 % дітей, що проживають на території США. Ґрунтовне дослідження Л.-Дж. Міллер, проведене разом із колегами на

початку XXI ст. показало ще більш вражаючі результати – кожна двадцята дитина має труднощі в буденному житті через SPD [23].

На думку Т.В. Кондратьєвої, сутнісна особливість явища сенсорної інтеграції є зрозумілою, оскільки «жодна з частин нервової системи не працює сама по собі: інформація передається від однієї її частини до іншої. Дотик допомагає зору, зір – тримати рівновагу, рівновага – відчувати положення тіла у просторі і рухатись, рух допомагає навчанню» [35, с. 9]. Таким чином, нашому мозку конче необхідна стимуляція, оскільки вона «збуджує» мозок та створює в ньому функціональну активність, завдячуючи чому ми можемо дихати, їсти, говорити чи читати.

Так, завдячуючи достатній стимуляції – підвищується кількість нейронних зв'язків між клітинами головного мозку. Отримуючи сенсорні сигнали із зовнішнього та внутрішнього простору наш мозок організовує її, структурує, відбувається селекція головної інформації та другорядної, тощо. Але, загалом весь цей процес визначає і забезпечує розвиток всієї нервової системи дитини [35, с. 10].

В.С. Спасібухова зазначає, що «сенсорно-інтегративна терапія спрямована на підвищення здатності мозку сприймати й організовувати сенсорну інформацію, що створює умови для формування адаптивних реакцій, розвитку моторних і психічних функцій, освоєння практичних навичок та видів діяльності відповідно до психоневрологічних потреб дитини» [22, с. 42].

А.Б. Заплатинська вказує, що «сенсорно-інтегративна терапія – це надання дитині такої кількості та інтенсивності відповідних стимулів (сенсорних, вестибулярних, пропріоцептивних, тактильних), що створить умови стимуляції центральної нервової системи шляхом формування її діяльності і покращення функціонування синаптичних з'єднань» [13, с. 56].

Дослідники зазначають, що у випадку коли дитина народжується здоровою, то її сенсорна стимуляція є достатньою, а, отже, проблеми у формуванні та розвитку мовлення, рухових функцій чи поведінки також

відсутні. Але зараз, не зважаючи на розвиток медицини та загалом системи охорони здоров'я, кількість дітей, які народжуються з бодай найменшими патологіями розвитку є вражаючою. Так, гіпоксія, яка знаходиться на одному з перших місць серед захворювань новонароджених впливає на порушення у роботі інтеграційної системи мозку. В таких випадках є значний ризик розвитку у дітей різних порушень, які можуть спричинити дисфункцію сенсорної інтеграції [13].

Важливо зазначити, що те, як дитина переробляє інформацію, яка поступає із зовнішнього та внутрішнього світу впливає на розвиток її чуттєвої сфери, мислення та поведінки. А отже, будь-які порушення які впливають на інтеграцію отриманої інформації головним мозком буде впливати на те, як дитина оволодіває побутовими навичками, як навчається та комунікує з дорослими чи однолітками [35]. Таким чином, важливим завданням для розвитку повноцінно функціонуючої особистості є приділення уваги у формуванні системи інтеграції.

Розглянемо більш детально, яку саме сенсорну інформацію «інтегрує» наш мозок:

- інтероцептивні – відчуття, які поступають від внутрішніх органів (ЧСС, частота дихання, відчуття голоду чи збудження і т.п.);
- тактильні – відчуття від дотиків, тиску, тощо;
- пропріоцептивні – відчуття положення тіла у просторі, відчуття, які отримуємо від м'язів, зв'язок і т.п.;
- вестибулярні – відчуття руху, сили тяжіння та рівноваги [3].

Окрім вказаних сенсорних зон, людина отримує інформацію ще й від органів чуттів – зір, слух, нюх, смак.

На думку Дж. Айрес, головною системою, яка забезпечує нормальну роботу та функціонування нервової системи є саме вестибулярна, яка є головним «диригентом» відчуттів, які поступають з інших сенсорних каналів інформації [3]. Саме вестибулярна система задіяна в оволодінні мовленням,

координації рухів, м'язовій активності, відповідає за невербальну комунікацію та ін. У разі зниження активності вестибулярної системи наслідком можуть бути порушення артикуляції та затримка мовленнєвого розвитку. Чому це відбувається – через те, що діти не можуть ідентифікувати сенсорну інформацію, яка надходить від артикуляційних органів, що в результаті спричиняє проблеми у рухах, які необхідні для артикуляції [35, с. 15-16].

Корекційна робота з інтеграції сенсорних сигналів відбувається поступово, її схематичне зображення розміщено на рис. 1.1.

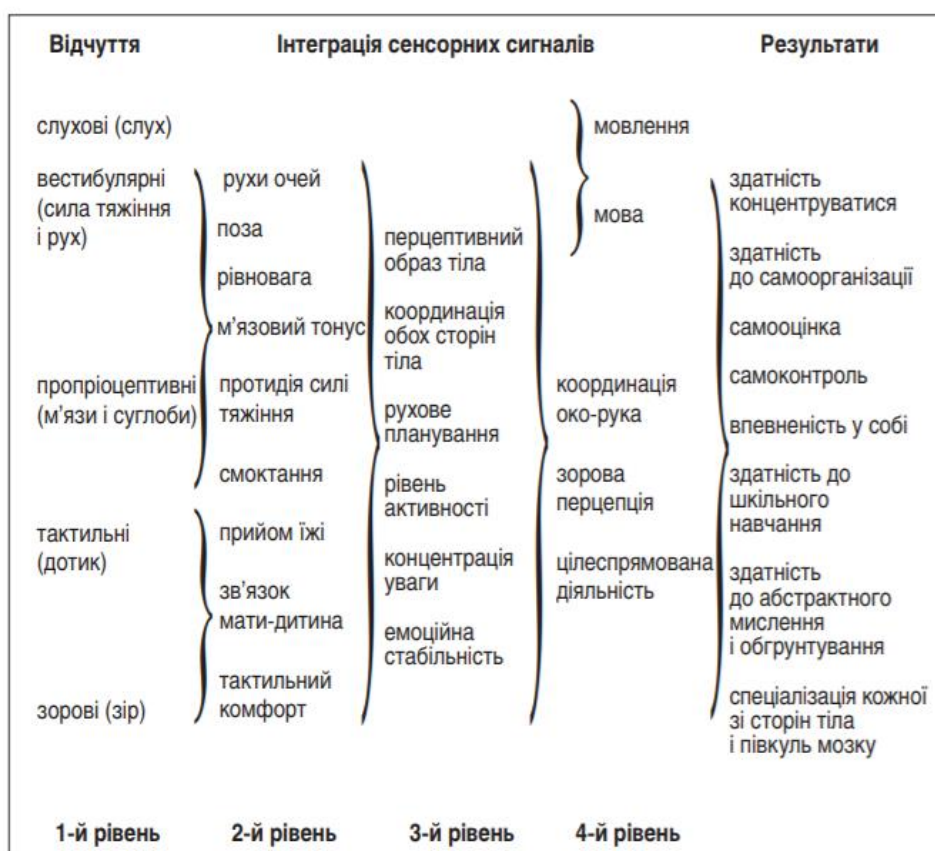


Рис. 1.1. Рівні сенсорної інтеграції [22, с. 43]

Як бачимо, рівні сенсорної інтеграції побудовані таким чином, щоб від простих сенсорних сигналів та стимулів переходити до більш складних, які загалом включені у формування різних навичок у дітей.

Отже, формування та розвиток сенсорних відчуттів завдяки методу сенсорної інтеграції є підґрунтям для всебічного та гармонійного розвитку

дитини. Професійне самовизначення це комплексний процес, який об'єднує різні структури та психічні процеси, саме тому використання можливостей сенсорної інтеграції на заняттях з профорієнтації стане у нагоді в ході професіоналізації особистості підлітка.

1.2. Сучасні підходи до професійної орієнтації школярів

Професійна орієнтація старшокласників це складний і багаторівневий процес який включає цілий комплекс заходів. Підґрунтям професійного самовизначення підростаючого покоління є низка законодавчих актів та нормативів, які регулюють та визначають процес професійної орієнтації на державному рівні. Зокрема, Закон України «Про освіту» [28] містить положення, що стосуються професійного самовизначення, а саме – «свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності» [28]. Закон України «Про повну загальну середню освіту» в чинній редакції від 08.08.2021 року передбачає наявність профільного рівня освіти (10-12 класи), що «передбачає виконання учнем вимог до результатів навчання, визначених державним стандартом профільної середньої освіти» [29]. Таким чином, наявність профільного навчання у старших класах школи підвищує значущість профорієнтаційної діяльності усіх учасників навчально-виховного процесу, оскільки перед школярем третьої ланки шкільної освіти постає неабияке завдання – попереднє професійне самовизначення.

В психологічному словнику термін «професійна орієнтація» розглядається як «комплекс психолого-педагогічних та медичних заходів, що спрямовані на оптимізацію процесу працевлаштування молоді у відповідності до бажань, схильностей та сформованих здібностей та з врахуванням потреби в фахівцях ... суспільства загалом» [33]. Також зустрічаємо інше визначення професійної орієнтації як системи «забезпечення ефективного професійного самовизначення людини із урахуванням її індивідуальних особливостей,

бажань і можливостей та попиту ринку праці у фахівцях» [37, с. 79]. Доповнимо інформацію про поняття професійної орієнтація ще одним визначенням, згідно з яким досліджуване поняття це «комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування її індивідуально-психологічних характеристик та потреб ринку праці в кадрах» [34, с. 227].

Загальноприйнятим є виокремлення наступних складових компонентів процесу професійної орієнтації:

- професійна інформація;
- професійна консультація;
- професійний відбір (добір);
- професійна адаптація [37, с. 79].

Дотичним до поняття професійної орієнтації є термін професійне самовизначення, сутність якого розкрита у наступному положенні – це «довготривалий і динамічний процес узгодження особистістю протиріччя між власними можливостями і бажанням та попиту ринку праці на рівень і якість фахівців» [37, с. 80]. Отже, поняття професійного самовизначення є невід'ємною складовою процесу професійної орієнтації особистості й складається з послідовного ряду стадій – від профільного самовизначення та вибору професії до безпосередньо здійснення такого вибору й подальшого професійного навчання.

Зауважимо, що у багатьох закладах загальної середньої освіти питанню професійної орієнтації школярів відводиться замало часу, а запропоновані заходи є неефективними в сучасних реаліях. Ось що зазначають школярі про профорієнтацію в їхніх школах (дані дослідження проведеного за підтримки Європейського Союзу у межах Програми ЄС «EU4Skills»: кращі навички для сучасної України): «нічого особливого», «у старших класах інколи приходять лектори на тему профорієнтації», «неякісний тест, який максимум скаже тобі

один з п'яти напрямків професійної кар'єри», «важко сказати, бо в школі це взагалі не розвинуто. Іноді приходять університети прорекламувати свої заклади», «щодо профорієнтаційних заходів – не брала участі, їх і не було» [30, с. 11].

О.В. Тимошенко зазначає, що в навчальних закладах організація процесу професійної орієнтації є недостатньою, школярі не мають інформації про широкий перелік професій, про актуальний ринок праці, про «власні ресурси та можливості, про відповідність між уподобаннями і здібностями», тощо [38, с. 172].

Прикро констатувати зазначений факт, але така професійна орієнтація в умовах невпинно-мінливого сьогодення є неприпустимою. Так, за даними звіту «Майбутнє професій» після проведеного Всесвітнього Економічного Форуму у Давосі (2020 рік) головними компонентами, які будуть впливати на успішність побудови кар'єри є: «активне навчання та навчальні стратегії, аналітичне мислення та інноваційність» [30, с. 5]. Маємо надію та сподівання, що реформування середньої ланки шкільної освіти в Україні підвищить якість процесу професійної орієнтації підростаючого покоління й, в майбутньому, це призведе до підвищення конкурентоспроможності та вибору саме тих професій школярами, які будуть відповідати як особистісним здібностям та вподобанням, так і вимогам ринку праці.

Розглянемо більш детально структуру професійної орієнтації (рис. 1.2). Так, головною метою профосвіти є інформування школярів про широкий перелік існуючих професій. Варто зазначити, що чільне місце, на нашу думку, має бути віднесене для більш детального ознайомлення з маловідомими професіями. Як зазначає Л.А. Гуцан, учні 8-х класів в середньому можуть назвати лише 13 професій, хоча щороку на світовому ринку праці їх з'являється близько 500 нових [11, с. 21]. Профосвіта спрямована також на розвиток активної позиції учнів в питанні вибору майбутньої професії та готовності до цього етапу професійного самовизначення.

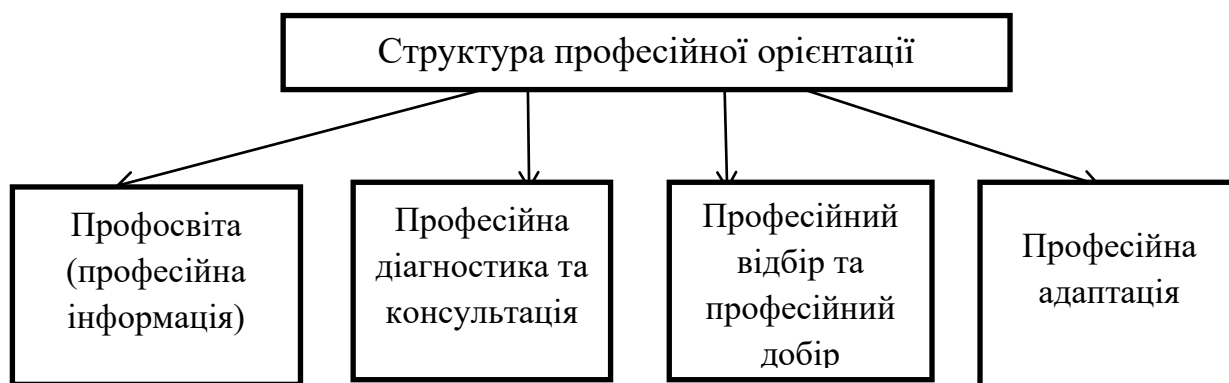


Рис. 1.2. Структура професійної орієнтації

О.М. Коропецька вказує на особливий компонент профінформації, а саме те, що «... вона передбачає цілеспрямовану і систематичну роботу психолога у напрямку формування особистості як суб'єкта самовизначення» [18, с. 21]. Таким чином, шкільна психологічна служба відіграє чималу роль в процесі професійного самовизначення школярів і від того, як вона буде справлятися з цим завданням залежить наскільки цікавим, пізнавальним, наповненим буде цей шлях.

Наступний етап процесу професійної орієнтації – це професійна діагностика та консультація. Головним завданням професійної діагностики є дослідження та виявлення професійно значимих психологічних особливостей школярів. Результатом цього є визначення – чи придатна конкретна людина до професійної діяльності чи ні. Щодо професійної консультації, то її ключовим завданням є «розвиток зацікавленості людини до проблеми вибору професії, формування спрямованості та мотивації до вибору професії, стимуляція та активізація внутрішніх сил людини на розвиток своїх потенційних можливостей і на досягнення поставленої мети» [18, с. 23]. Таким чином, від цього етапу (складової) професійної орієнтації значною мірою залежить процес професійного самовизначення школярів-старшокласників.

Профвідбір є третім етапом процесу професійної орієнтації особистості. Його сутнісна особливість полягає у порівнянні вимог конкретної професії до

психологічних та психофізіологічних особливостей людини [18]. Очевидно, що кандидат на етапі профвідбору, який задовольняє більшість вимог певної професії має перевагу перед кандидатами, у яких такі якості відсутні, або розвинуті не в повній мірі.

Профпідбір або профдобір – це зворотній процес профвідбору. Професійний підбір включає комплекс заходів, що спрямовані на допомогу людині, яка знаходиться на етапі вибору професії, яка б «максимально відповідала і суб'єктивним, і об'єктивним умовам професійного вибору» [18, с. 24]. Чільне місце на цьому етапі професійного становлення відводиться психологу, який має діагностичний інструментарій для визначення стійких рис та властивостей особистості, які будуть гармонійно компонувати з вимогами конкретної професії, адже задоволення від професійної діяльності, професійний успіх є запорукою і фізичного, і психічного благополуччя людини.

Завершальною складовою процесу професійної орієнтації є етап професійної адаптації. Розглянемо коротко сутнісні особливості та завдання цієї складової. Так, професійна адаптація визначається як «система заходів, що сприяють успішному пристосуванню людини до нових для неї умов, пов'язаних з першими кроками у професійній діяльності, адаптації до нового колективу і досягнення особистістю за оптимально короткий період часу необхідної продуктивності праці» [18, с. 24-25].

Важливо зазначити, що процес професійної адаптації не входить до навчально-виховного процесу, оскільки полягає у пристосуванні до тих чи інших умов праці в конкретній організації чи установі. Цей процес є тривалим (до 3-х років) та нерідко складним, а, отже, чималого значення набуває процес «введення» працівника до нового колективу, призначення куратора чи наставника, тощо. Вказані заходи будуть сприяти більш успішному проходженні процесу адаптації до нових умов праці.

Таким чином, ми розглянули поняття професійної орієнтації та професійного становлення, представили законодавчі та нормативні акти, на яких ґрунтується досліджуваний процес, визначили складові компоненти (етапи) процесу професійної орієнтації та їх сутнісні особливості. Далі представимо інформацію щодо сучасних підходів до професійної орієнтації школярів.

За основу сучасного підходу до професійної орієнтації школярів, які враховують сучасні реалії та темпи розвитку, ми взяли програму «EU4Skills»: кращі навички для сучасної України», розробленої за підтримки Європейського Союзу й метою якої є підвищення ефективності змін у професійній освіті [30]. У вказаній програмі враховано новітні та інноваційні тенденції щодо професійної орієнтації школярів.

Так, до складових професійної орієнтації в школі відносяться наступні показники:

- наявність цілісної програми професійної орієнтації;
- врахування потреб кожної дитини;
- наявність кваліфікований професійних радників та/або підготовлених вчителів;
- контакт із роботодавцями та безпосередній досвід роботи;
- зв'язок із закладами освіти наступних рівнів;
- підтримка та усвідомлення важливості професійної орієнтації керівництвом школи;
- доступ інформації щодо розвитку кар'єри та світу професій [30, с. 13-14].

Без вказаних складових, реалізація програми професійної орієнтації школярів буде низької якості.

Хочемо зазначити, що в програмі, на яку ми спираємося у нашому дослідженні цілісна професійна орієнтація забезпечується на трьох рівнях: перший рівень це наскрізна професійна орієнтація; другий рівень

представлений окремим профорієнтаційним курсом; третій та, на нашу думку, чи не найголовніший рівень – це практика та волонтерство [30]. Схематичне зображення рівнів цілісної професійної орієнтації зображено на рис. 1.2.



Рис. 1.3. Структура цілісної професійної орієнтації в школі

Коротко розкриємо сутнісні особливості кожного з компонентів. Так, наскрізна професійна орієнтація передбачає її впровадження на всіх ланках освіти – початкова освіта, базова середня та профільна середня освіта [30]. Яким чином це відбувається – до навчальних планів, освітніх програм додаються/доповнюються відповідні теми, що стосуються прямо чи опосередковано професійної орієнтації школярів та реалізуються вчителями-предметниками безпосередньо на уроках.

Наступним компонентом є окремий профорієнтаційний курс, який може бути запроваджений за вибором (наприклад, у 8 та 10 класах), його головною метою є ознайомлення з «можливими траєкторіями професійного і кар'єрного розвитку та розвитку компетентності навчання впродовж життя» [30, с. 16]. Такий курс може бути реалізований педагогами закладів середньої освіти, але за умови додаткової підготовки чи підвищення кваліфікації або «радниками із професійної орієнтації» [30, с. 16].

Третьою складовою цілісної програми професійної орієнтації в закладах освіти є практика та волонтерство. Підкреслимо, що участь таких заходах дозволяється не раніше ніж 14 років відповідно до Законів України «Про волонтерську діяльність» та «Про повну загальну середню освіту» [27; 29]. Постає питання, як може бути реалізована ця складова цілісної професійної орієнтації в сучасних реаліях? По-перше, практика та волонтерство можуть бути проведені в межах профорієнтаційних проектів (класних, шкільних, тощо), можуть бути реалізовані в рамках співпраці з різними роботодавцями (стейкхолдери), в рамках партнерства з громадою міста, іншими закладами освіти або з громадськими чи волонтерськими організаціями. По-друге, навчання та здобуття профільної освіти в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, в закладах професійно-технічної освіти та інших закладах також може розглядатись як реалізація компонента «практика та волонтерство» цілісної програми професійної орієнтації школярів.

Таким чином, сучасний підхід до професійної орієнтації школярів включає цілу низку структурних компонентів за участю учнів, батьків, школи, роботодавців, громади, тощо. Реалізація розглянутого підходу передбачає кропітку працю фахівців, що задіяні в її реалізації. Проте, ми маємо надію, що новітні підходи які відповідають сучасним вимогам до професійної орієнтації та професійного самовизначення в найближчому майбутньому будуть представлені в більшості закладів загальної середньої освіти.

1.3. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників

Питання професійного самовизначення полікомпонентне та включає чималу кількість факторів, які на нього впливають – від соціально-економічних умов, можливостей професійного розвитку до індивідуально-психологічних особливостей особистості. Сутнісні особливості професійного

самовизначення старшокласників розкрито у наукових доробках Л.І. Божович, І.В. Дубровіна, А.Б. Мудрик та ін. Розробкою комплексу заходів, які б сприяли оптимізації процесу професійного самовизначення юнаків займалися наступні дослідники – Г.С. Абрамова, Н.О. Кучеровська, В.Г. Панок, тощо. Проте, значна кількість людей, які незадоволені власним професійним вибором, кількість фахівців, які працюють не за фахом, або тих, хто «переучувався» наводить на висновок, що проблема дослідження психологічних особливостей професійного самовизначення старшокласників, які знаходяться на порозі обрання власного професійного шляху все ще далека до свого вирішення.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що професійне самовизначення розглядається науковцями як:

- частина професійного розвитку та становлення суб'єкта праці;
- прояв самостійної та свідомої побудови траєкторії власного професійного розвитку та перспектив;
- як професійна ідентичність особистості;
- прояв професійної спрямованості [41, с. 9].

Варто зазначити, що професійне самовизначення розпочинається з часу обрання професії, але, власне на цьому не завершується, а проходить чималий шлях розвитку від оволодіння основами професії до поступового підвищення власного професійного рівня, набуття нових компетенцій, знань та умінь, майстерності.

Спорідненими до поняття «професійне самовизначення» є поняття «професійне становлення», «професійний розвиток», «професійна ідентифікація», «професійна самосвідомість», «професійна роль», які охоплюють весь шлях професійного становлення людини.

Перейдемо до розгляду сутнісних психологічних особливостей процесу професійного самовизначення старшокласників. Так, ціла низка дослідників (К.О. Абульханова-Славська, А.О. Деркач, І.С. Кон та ін.) зазначають, що професійне самовизначення передбачає наявність достатнього рівня

особистісної зрілості, свідомого бачення власних можливостей, потреб та вимог, високого рівня самостійності, креативності, тощо [1; 4; 17]. Лише за наявності вищеперерахованих особливостей можливо бачити на перспективу та обрати оптимальну стратегію власного професійного становлення.

О.М. Коропецька зазначає, що на процес професійного самовизначення впливає ціла низка факторів, зокрема «вік, стать, расу, вплив батьків, учителів, рівень інформованості, Я-концепцію, рівень домагань, практичні міркування, соціально-економічні умови та певні традиції, що домінують у суспільстві у певну історичну епоху» [18, с. 83].

Досліджуючи психологічні особливості самовизначення, М.С. Пряжніков виокремив наступні його типи:

- професійне самовизначення;
- життєве самовизначення;
- особистісне самовизначення [31].

Щодо психологічних особливостей процесу професійного самовизначення, то вони залежать від характеристик конкретного вікового періоду. Так, в дошкільному дитинстві провідним видом діяльності дитини є сюжетно-рольова гра, саме в ній можна відтворити ті чи інші види діяльності, які притаманні для дорослих. Слушною є думка В. Вуднта, - одного з перших дослідників ігрової діяльності, який зазначав, що «гра – це дитя праці. Немає жодної гри, яка не мала би прототипу в одній із форм ... праці» [44]. І, дійсно, саме в грі можна приміряти на себе різноманітні професії – впевнені, що кожен у дитинстві грав у «лікаря», «міліціонера», «космонавта», «вчителя» чи «модель». Саме у ігровій діяльності, відтворюючи та наслідуючи особливості конкретної професії дитина «приміряє» їх та, в цілому, знайомиться зі світом професій.

Психологічні особливості професійного самовизначення на наступному віковому щаблі (молодший шкільний вік) характеризуються низкою особливостей – відсутність знань та уявлень про різноманітні професії,

більшою мірою дитина у цьому віці наслідує значимих дорослих. Саме тому, уявлення про конкретну професію формується через призму близьких для дитини людей – батьків, вчителів, або інших людей, які є важливими для молодшого школяра. Таким чином, на цьому віковому проміжку професійні уподобання є нестійкими та слабо вираженими. Як зазначає О.М. Коропецька – «на цьому етапі іноді затримуються підлітки» [18, с. 88].

Розкриємо психологічні особливості професійного самовизначення підлітків. Так, для цього вікового періоду характерною є ідентифікація хлопців та дівчат-підлітків з певними образами-ідеалами. Так, хлопці часто ототожнюють себе з образом «справжнього чоловіка», а дівчата ідентифікують себе з образами вродливих жінок (модель, акторка, співачка, тощо) [18].

Особливість підліткового етапу формування професійного самовизначення характеризується рядом послідовних етапів:

- перший етап пов'язаний з інтересами підлітка (якщо цікаво дивитись історичні телепередачі – буду істориком, якщо любить робити зачіски – перукар і т.п.);
- другий етап ґрунтується на усвідомленні власних здібностей (якщо гарно знаю іноземну мову – буду перекладачем, тощо);
- третій етап пов'язаний із розумінням власної системи цінностей (якщо люблю тварин та піклуватись про них – буду ветеринаром, якщо турбуюсь про людей, про їхнє благополуччя – буду психологом чи лікарем і т.п.) [18, с. 88].

Не зважаючи на те, що більшою мірою сенсорна інтеграція вивчалась науковцями на досліджуваних із різними порушеннями розвитку, проте, ми вважаємо, що метод сенсорної інтеграції буде надзвичайно корисним та ефективним для підлітків із нормотиповим розвитком. Сенсорна інтеграція буде сприяти підвищенню функціонування уваги, її концентрації, розвитку зорових і слухових здібностей. Окрім зазначеного, методи сенсорної інтеграції

будуть підґрунтям для розвитку самооцінки й самосвідомості підлітків та юнаків, що безпосередньо пов'язано із професійним самовизначенням. Чималою перевагою методів сенсорної інтеграції є те, що вони можуть бути включеними (інтегрованими) як частини будь-яких занять, в тому числі і занять з профорієнтації. Таким чином відбувається розвиток і сенсорики, і професійного самоусвідомлення.

Особливості професійного самовизначення у період ранньої юності характеризується тим, що саме в цьому віковому періоді старшокласники більш свідомо ставляться до проблеми вибору подальшого професійного шляху, відчують відповідальність за цей вибір. Зазначений період пов'язаний також із закінченням шкільного навчання, тому важливою характеристикою є також час, який вже є обмеженим, а це ще більше посилює тривогу за власний професійний вибір. Тому важливо, щоб в цей складний віковий період ранньої юності діти отримували підтримку і розуміння близьких людей, вчителів та інших небайдужих осіб [18].

Зауважимо, що психологічні особливості цього етапу професійного самовизначення ґрунтуються на попередньому, а отже, старшокласники вже більш чітко розуміють власні інтереси, здібності, ключові цінності, мають певний рівень домагань, - все це визначає яким буде вибір подальшого професійного спрямування.

Психологічні особливості наступного вікового етапу співпадають з періодом навчання у ВНЗ, або інших закладах профільного навчання (коледжі, заклади професійно-технічної освіти та ін.). В цей час людина вже більш детально знайомиться з обраною професією, кристалізує власні професійні знання та навички, тощо. Але буває й так, що новоспечений студент усвідомлює помилковість власного вибору, - в цьому разі можливі два варіанти: перший полягає у корекції (переобранні) професійного вибору; другий варіант – людина продовжує навчання, але розуміє, що, можливо, ніколи не буде працювати за фахом [18].

Психологічні особливості наступних етапів професійного становлення вже не стосуються питання професійного самовизначення (лише у разі зміни професійного напрямку), а пов'язані із активним професійним зростанням, набуттям професійної майстерності, розкриття особистістю себе як професіонала, фахівця та, врешті-решт, передачі набутих професійних умінь, навичок наступним поколінням.

Таким чином, ми розкрили сутнісні особливості поняття психологічного самовизначення, представили психологічні особливості психологічного самовизначення у відповідності до вікових періодів життя (період дитячої гри, період первинного вибору професії, пошуковий етап, період формування професійної спрямованості, період формування професійної свідомості, період самореалізації в праці та становлення професійної майстерності).

Важливо зауважити, що сучасні темпи розвитку людства висувають значно вищі вимоги до професійної орієнтації та професійного самовизначення підростаючого покоління. Враховуючи чималу кількість професій, які, до речі, щороку збільшуються, постає необхідність у формуванні такої особистості, яка буде готовою підтримувати та покращувати власний професійний рівень та компетенції, у разі необхідності – змінити кваліфікацію, бути готовою до того, що сучасні професії – полікомпонентні, а отже, необхідно володіти знаннями у декількох суміжних галузях [11, с. 20-21]. Таким чином, модель професійної орієнтації юнаків у умовах старшої школи, яка відповідатиме поставленим завданням є запорукою успішності формування такої особистості.

Модель професійної орієнтації юнаків у старшій школі реалізується в рамках профільного навчання, яке, на думку науковців, буде створювати умови для «врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Впровадження профільного навчання забезпечить реалізацію принципу особистісна орієнтованого навчання, що значно

розширить можливості учня під час професійного вибору в майбутньому» [18, с. 69; 32].

Представлена модель є узагальненням поглядів науковців на процес професійної орієнтації старшокласників (Л.Г. Авдєєва, І.Д. Бєха, Д.О. Закатнова, О.М. Коропецької, О.В. Мельника, В.І. Туташинський, Б.О. Федоришина та ін.) [2; 18; 39].

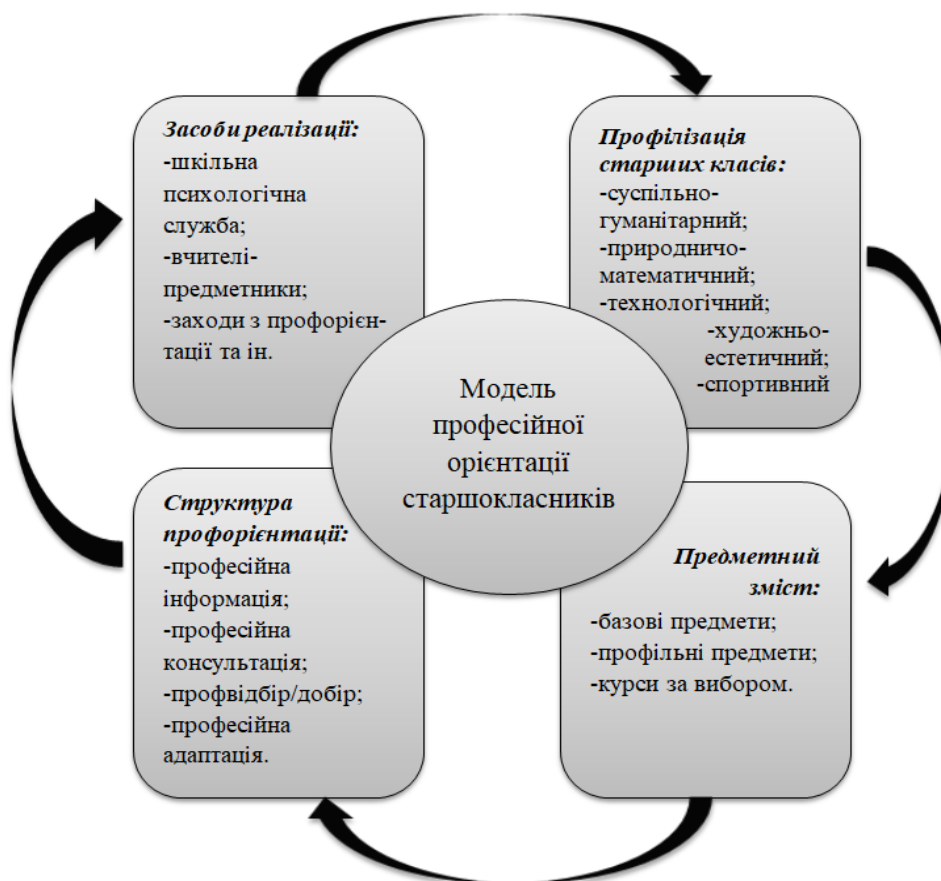


Рис. 1.4. Модель професійної орієнтації старшокласників

Представлена модель характеризує особливості проведення професійної орієнтації в українських школах. Хоча ми розуміємо, що професійна орієнтація має відбуватись, ґрунтуючись на більш сучасних, новітніх підходах до навчання, професіоналізації, індивідуалізації, тощо. Тож, актуальним завданням сьогодення є розробка такої моделі професійної орієнтації яка б крокувала в ногу з сучасністю. Це завдання ми будемо намагатись реалізувати в наступних розділах нашого дослідження. Проте, проблема професійної

орієнтації підростаючого покоління є доволі масштабною і може бути вирішена лише тоді, коли всі учасники процесу профорієнтації (школа, учні, батьки, громада, держава та ін.) об'єднують зусилля задля спільного результату.

Зокрема, В.І. Туташинський, підкреслює, що «наступними кроками у цьому напрямку [профорієнтації] повинні стати розробка нових нормативно-правових актів з питань профорієнтації та організації профорієнтаційної роботи на загальнодержавному та регіональному рівнях» [39, с. 285].

Отже, модель профорієнтації школярів-старшокласників включає наступні ключові складові: структура професійної орієнтації; засоби реалізації заходів професійної орієнтації; профілізація старших класів; предметне наповнення.

Ключовими ідеями теорії сенсорної інтеграції, які можна застосувати задля комплексної системи професійної орієнтації старшокласників є наступні:

- сенсорна інтеграція є фундаментальною основою для успішної інтелектуальної діяльності старшокласників;
- фільтрування сенсорних сигналів дає можливість сфокусуватися на чомусь конкретному (наприклад, навчатись чи займатись певною діяльністю, не відволікаючись на сторонній шум, тощо);
- розвиток адаптивних можливостей та саморегуляції завдяки інтеграції сигналів від зовнішнього та внутрішнього світу;
- сенсорна інтеграція є підґрунтям для навчання і для соціальної поведінки підлітків [15, с. 160-161].

Таким чином, ми розкрили сутнісні особливості теорії сенсорної інтеграції, поняття психологічного самовизначення, представили психологічні особливості психологічного самовизначення у відповідності до вікових періодів життя (період дитячої гри, період первинного вибору професії, пошуковий етап, період формування професійної спрямованості, період

формування професійної свідомості, період самореалізації в праці та становлення професійної майстерності).

Висновки до розділу 1

В першому розділі нашого дослідження ми здійснили теоретико-методологічний аналіз теорії сенсорної інтеграції. Визначили, що сенсорна інтеграція це така організація сенсорних сигналів, завдячуючи якій мозок забезпечує ефективні реакції тіла та формує емоції та поведінку, результатом сенсорної інтеграції є планування та виконання відповідних дій у відповідь на сенсорний подразник. Сенсорна інтеграція ґрунтується на системному підході в роботі головного мозку та вивченні взаємозв'язку між обробкою сенсорної інформації та поведінкою, емоціями чи навчанням.

В даному розділі нами визначено психологічні особливості професійного самовизначення у відповідності до вікових періодів життя (період дитячої гри, період первинного вибору професії, пошуковий етап, період формування професійної спрямованості, період формування професійної свідомості, період самореалізації в праці та становлення професійної майстерності). Представлено комплексну модель профорієнтації старшокласників із зазначенням ключових складових (структура професійної орієнтації; засоби реалізації заходів професійної орієнтації; профілізація старших класів; предметне наповнення).

Наступний етап нашої роботи буде спрямований на емпіричне дослідження проблеми сенсорної інтеграції в роботі із зоровим гнозисом на профорієнтаційних заняттях юнаків в старшій школі.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОРОВОГО ГНОЗИСУ НА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

2.1. Організаційно-методичний інструментарій

Аналіз теоретичних матеріалів, що розглянуті нами у першому розділі засвідчив, що питання дослідження проблеми як сенсорної інтеграції в роботі із зоровим гнозисом, так і професійної орієнтації старшокласників ще далеке свого вирішення, а заходи, які спрямовані на професійне самовизначення, на професійну орієнтацію часто реалізуються непослідовно та формально. Таким чином, теоретичне підтвердження актуальності досліджуваної проблеми стало підґрунтям для проведення емпіричного дослідження.

В цьому розділі нами представлено ключову мету, деталізовано завдання та основні етапи емпіричного дослідження. Нами обґрунтовано вибір психодіагностичних методик, необхідних для емпіричного дослідження проблеми сенсорної інтеграції в роботі із зоровим гнозисом та професійної орієнтації юнаків в старшій школі. Також подано узагальнені результати дослідження.

В нашому дослідженні ми виходимо з того, що поняття «гнозис» означає вміння впізнавати, розрізняти, запам'ятовувати предмети, які ми сприймаємо на основі відчуттів тієї чи іншої модальності. Зокрема, зоровий гнозис є найбільш важливим для орієнтації людини в навколишній дійсності, завдячуючи йому ми розрізняємо різноманітні предмети. В зоровому гнозисі виділяють наступні його типи – предметний, колірний, лицевий, симультанний [10].

Поняття сенсорна інтеграція означає таку організацію сенсорних сигналів, завдяки яким головний мозок забезпечує ефективні реакції тіла та формує емоції та поведінку.

Професійна орієнтація – це «комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів впливу на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення на основі врахування її індивідуально-психологічних характеристик та потреб ринку праці в кадрах» [34, с. 227].

Проведене емпіричне дослідження складалося з ряду послідовних етапів:

Перший етап – теоретичний. На цьому етапі нами проведено аналіз психолого-педагогічної літератури з питань теорії сенсорної інтеграції, професійної орієнтації, вікових та психологічних особливостей юнацького віку. Визначено ключові особливості теорії сенсорної інтеграції. Проведено аналіз ключових підходів до реалізації заходів з професійної орієнтації в загальноосвітніх навчальних закладах. Здійснено ґрунтовний аналіз законодавчих та нормативних документів які регламентують систему професійної орієнтації в закладах освіти, тощо. Обрано діагностичний інструментарій з використанням надійних та валідних психодіагностичних методик дослідження.

Другий етап – емпіричний. Нами здійснено емпіричне дослідження з вивчення особливостей зорового гнозису старшокласників, професійного типів особистості, схильності до різних сфер професійної діяльності. Проведено анкетування задля визначення системи заходів профорієнтації в навчальному закладі. Здійснено математичні та статистичні розрахунки – кількісний та якісний аналіз отриманих результатів емпіричного дослідження.

Третій етап – формувальний. Нами визначено необхідність розробки комплексної корекційно-розвивальної програми розвитку сенсорної інтеграції в роботі із зоровим гнозисом на профорієнтаційних заняттях у старшокласників.

Метою емпіричного дослідження було виявлення особливостей зорового гнозису старшокласників та їх професійної орієнтації.

Відповідно до поставленої мети емпіричного дослідження нами було сформульовано наступні **завдання**:

- 1) визначити особливості зорового гнозису учнів старших класів;
- 2) дослідити схильності досліджуваних до різних сфер професійної діяльності;
- 3) визначити професійні типи особистості старшокласників;
- 4) на основі узагальненого аналізу отриманих результатів дослідження розробити корекційно-розвивальну програму з розвитку сенсорної інтеграції в роботі із зоровим гнозисом на профорієнтаційних заняттях у старшій школі.

Загальну вибірку досліджуваних склали 32 школярі віком від 16 до 17 років. Це учні Криворізької загальноосвітньої школи № 69, 10 та 11 класи, з них 15 хлопців та 17 дівчат.

Реалізація поставленої мети та завдань емпіричного дослідження були вирішені завдяки використанню надійного та валідного діагностичного інструментарію.

Для вивчення особливостей зорового гнозису нами було використано методику «Фігури Готтшальдта» [21]. Зазначена методика спрямована на діагностику параметру полезалежність та полenezалежність (ПЗ-ПНЗ). Досліджуючи особливості зорового праксису за вказаною методикою ми можемо визначити рівень свободи від зовнішніх стимулів, що загалом впливає на орієнтацію людини при прийнятті рішень на його власні знання та досвід, а не на зовнішні орієнтири, якщо вони вступають в протиріччя з особистим досвідом.

Методика дозволяє робити висновок про індивідуально-психологічні особливості досліджуваних, оскільки полenezалежні люди в більшій мірі схильні до інтелектуальної та розумової праці, полезалежні – більш товариські, комунікабельні, тощо.

Щодо зорового гнозису, то полезалежні досліджувані в більшій мірі схильні до ілюзій сприйняття. Особливості зорового сприйняття полenezалежних – предмети та об'єкти що знаходяться в полі зору суб'єкта сприймаються ними самостійно, тобто окремо від інших об'єктів або їх якостей.

Особливості зорового гнозису полenezалежних – аналітичне, полenezалежних – синтетичне.

Процедура проведення методики «Фігури Готтшальдта» - досліджувані отримують інструкцію серед 30 замаскованих фігур знайти одну з 5 еталонних фігур. Відповідь занести у бланк. Замасковані фігури пред'являються почергово, слід фіксувати загальний час виконання завдання досліджуваними. Обов'язково перед початком виконання методики слід пред'явити приклад виконання вправи із вказанням правильної відповіді.

Обробка результатів проводиться шляхом порівняння відповідей досліджуваних з ключем, кожна вірна відповідь оцінюється в 1 бал. Полenezалежність чи полenezалежність підраховується за формулою. Індекс більше 2,5 свідчить про виражену полenezалежність; індекс менше 2,5 свідчить про виражену полезалежність.

Для дослідження зорового гнозису нами також використано тест комплексної фігури Рея-Остерріца [9]. Детальний опис методики представлено у додатку Г.

Наступний блок нашого дослідження спрямований на вивчення особливостей професійної орієнтації старшокласників. Так, для визначення професійної спрямованості особистості ми використали методику Дж. Холланда «Визначення професійного типу особистості» [18, с. 315-320]. Методика складається з 42 або 43 пар професій. Інструкція досліджуваних полягає у тому, щоб обрати на вибір одну із двох запропонованих професій, але не за її престижністю, а за тим – чи зможе респондент займатися саме цим

видом діяльності, що йому більше до вподоби. Аналіз отриманих результатів дозволяє визначити наступні типи особистості «в професії»:

1. Реалістичний тип особистості орієнтований на сьогоднішній день, є емоційно стабільним. Люди з цим типом професійної орієнтації надають перевагу тим професіям, які будуть вимагати спритності. Сильна сторона цього типу – це «практична виконавчість» [18,с. 319].

2. Артистичний або художній тип характеризується тим, що схильний до відсторонення від проблем або діяльності, пов'язаної із значним навантаженням (особливо фізичним). Віддають перевагу інтуїції, емоціям, відчуттям, аніж раціональному мисленню та логіці. Проте, такий тип професійного спрямування говорить про незалежність суджень його носія.

3. Соціальний тип орієнтований на міжособистісну взаємодію, соціальні контакти, проте має схильність до повчань. Адаптивний та лабільний тип із здатністю пристосовуватись до різноманітних умов. Емоційний та комунікабельний.

4. Конвенціональний тип особистості свідчить про перевагу чіткої та структурованої діяльності. Ключовими характеристиками є консервативність, старанність та наполегливість. Люди із цим типом особистості схильні до стереотипного, практичного та конкретного підходів до вирішення проблем.

5. Заповзятливий або підприємницький тип є свідченням імпульсивності, домінантності особистості, жага до пригод. Людині із таким професійним нахилом та вподобанням важко займатись монотонною працею, або тією, що вимагає значної концентрації уваги, посидючості. Прагне до домінування та визнання, проте є активним та заповзятливим.

6. Інтелектуальний тип спрямований на розумову працю. Людям із цим типом характерно прагнення вирішення різноманітних завдань, особливо тих, які потребують абстрактного мислення. Ключовими характеристиками є раціональність, незалежність та оригінальність.

Підрахунок результатів методики проводиться шляхом підрахунку суми балів по кожному типу. Максимальна кількість балів варіюється від 13 до 15 балів. Також, дана методика дозволяє визначити пристосованість типів особистості за Дж. Холландом до різного професійного оточення.

Для всебічного вивчення професійної спрямованості школярів нами було використано методику визначення схильності до певної професійної діяльності Л.А. Йовайши [43]. Методика складається з 30 тверджень та двох варіантів відповідей. Досліджуваним пропонується дати перевагу одному із запропонованих варіантів та внести дані в бланк відповідей. Відповіді респонденти оцінюють за шкалою від 0 до 3 балів:

- 0 – повністю не згодний з твердженням;
- 3 – повністю згодний з твердженням;
- 2 – віддаю незначну перевагу твердженню;
- 1 – віддаю невелику перевагу твердженню.

При виконанні методики слід бути уважними до заповнення бланку, оскільки в кожному питанні (твердженні) оцінювати слід обидва варіанти (і А, і Б), при чому максимальна кількість балів за обидва варіанти відповідей не має перевищувати 3 бали.

Обробка результатів дослідження проводиться шляхом підрахування суми балів за кожним типом професійної спрямованості. Кількість балів, що можуть набрати досліджувані по кожному типу варіюється в межах від 27 до 33 балів.

Методика Л.А. Йовайши дозволяє визначити наступні професійні схильності та вподобання:

- схильність до роботи з людьми;
- схильність до розумових видів діяльності;
- схильність до роботи на промисловості;
- схильність до естетики та мистецтва;
- схильність до рухливих видів діяльності;

- схильність до планово-економічних видів праці або ступінь матеріальної зацікавленості [43, с. 84-89].

Важливим компонентом нашого дослідження ми вважаємо проведення анкетування школярів. Для реалізації цього завдання ми використали анкету «Чи дійсно є сучасне професійне орієнтування у вашій школі?», розробленої в рамках програми ЄС «EU4Skills»: кращі навички для сучасної України» [30, с. 33].

Загалом дана анкета дозволяє провести аналіз системи профорієнтаційних заходів у школі за трьома компонентами: перший – це програми та заходи, що спрямовані на професійну орієнтацію, другий – це організаційна та кадрова підтримка, третій – співробітництво з роботодавцями, закладами освіти та батьками.

Так, зокрема, у блоці «Програми, заходи» є питання що стосуються проведення занять з профорієнтації, чи є ці заходи різноманітними, чи проводяться тренінги чи заняття із формування сучасних навичок (лідерство, командна робота, публічні промови, тощо).

Блок «Організаційна та кадрова підтримка» спрямований на збір наступної інформації – чи є співробітником школи людина, що проводить профорієнтаційні заходи, чи користуються вчителі сучасними підходами та розробками до проведення профорієнтаційних занять, тощо.

Блок «Співробітництво з роботодавцями, закладом освіти та батьками» містить питання, що стосуються залучення батьків, роботодавців, представників різноманітних компаній або фахівців різних галузей до профорієнтаційних заходів, що проводяться в школі.

Кожен показник може бути оцінений за ступенем його впровадження:

- високий – впроваджується регулярно, вдосконалюється;
- потребує покращення – впроваджується частково, нерегулярно, є незначний розвиток;

- низький – показник не впроваджений в систему профорієнтаційних заходів школи.

Зауважимо, що запропоновану анкету ми модифікували у відповідності до завдань емпіричного дослідження та замінили деякі твердження відповідними за суттю питаннями (анкета наведена у Додатку А).

Математичний аналіз отриманих результатів ми проводили шляхом кількісного та якісного аналізу даних. Його результати представлено у наступних пунктах розділу.

2.2. Результати емпіричного дослідження

Для вивчення особливостей зорового гнозису нами було використано методику «Фігури Готтшальдта» [21], яка спрямована на діагностику такого параметру зорового гнозису як полезалежність та полenezалежність (ПЗ-ПНЗ). Досліджуючи особливості зорового гнозису за вказаною методикою ми можемо визначити рівень свободи від зовнішніх стимулів, що загалом впливає на орієнтацію людини при прийнятті рішень на його власні знання та досвід, а не на зовнішні орієнтири, якщо вони вступають в протиріччя з особистим досвідом.

Методика дозволила нам зробити висновок про індивідуально-психологічні особливості досліджуваних, оскільки полenezалежні люди в більшій мірі схильні до інтелектуальної та розумової праці, полезалежні – більш товариські, комунікабельні. Таким чином, від досліджуваної характеристики буде певною мірою залежати професійна спрямованість та професійне самовизначення підлітків.

Зауважимо, що в нашому дослідженні ми виходимо з того, що зоровий гнозис є найбільш важливим для орієнтації людини в навколишній дійсності, завдячуючи йому ми розрізняємо різноманітні предмети. В зоровому гнозисі

виділяють наступні його типи – предметний, колірний, лицевий, симультанний [10].

Підрахунок результатів, отриманих респондентами за методикою «Фігури Готтшальдта» проводився за формулою:

$$I = \frac{N}{t}, \text{ де}$$

I – індекс полезалежності чи полenezалежності;

N – загальна кількість балів (правильно виконаних завдань);

T – час виконання всіх завдань в хвиликах.

Отже, перейдемо до аналізу результатів отриманих у вибірці досліджуваних (узагальнені результати зображено на рис. 2.1). Так, 25 % досліджуваних (8 учнів, з них 5 хлопців та 3 дівчат) отримали результат, що свідчить про виражену полenezалежність. Середній результат цієї когорти досліджуваних в балах становить 2,9 балів. Отримані результати свідчать про те, що ці досліджувані орієнтуються при вирішенні проблем чи задач на власні знання та досвід, таким чином, вони меншою мірою підлягають впливу зовнішніх чи побічних орієнтирів. Для полenezалежних характерним є виділення в ситуації суттєвих, основних сторін чи характеристик, а не ті, що є більш помітними. Для таких респондентів звичним є більшою мірою спиратись та орієнтуватись тільки на самого себе при вирішенні різноманітних проблем та труднощів.

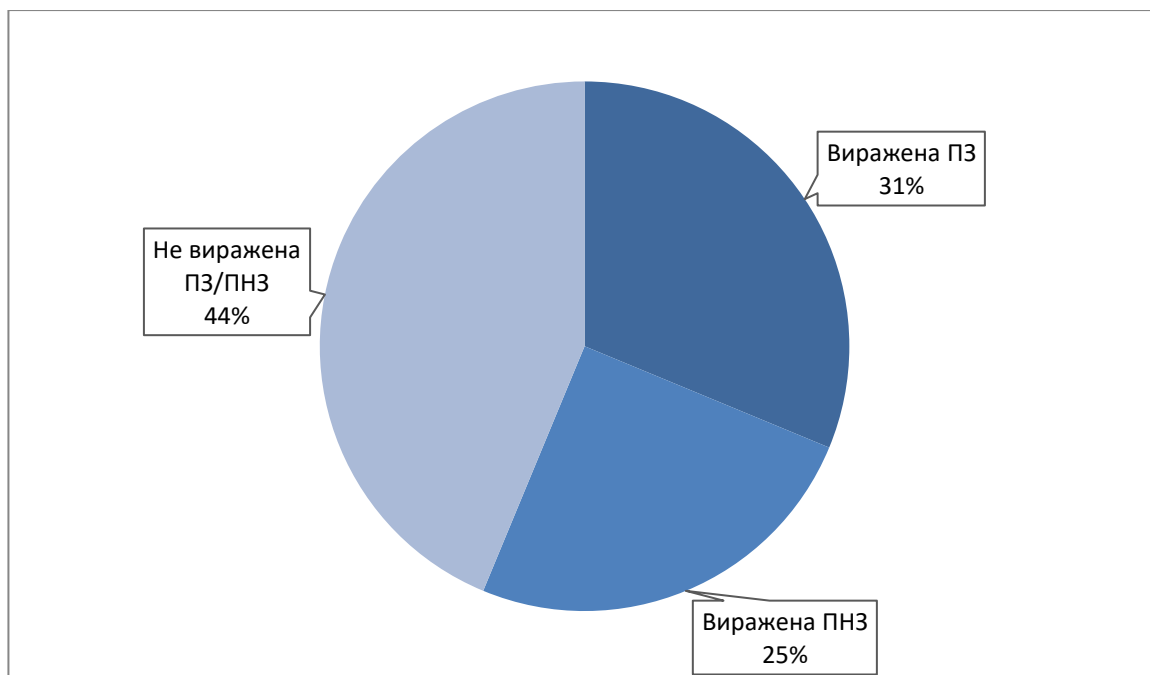


Рис. 2.2. Розподіл досліджуваних за методикою «Фігури Готтшальдта» (параметри полезалежність та полenezалежність)

Ключовими характеристиками цієї групи досліджуваних є також схильність до активного навчання, структурування матеріалу, що необхідно засвоїти, для цього можуть використовуватись різні стратегії та прийоми для запам'ятовування та відтворення інформації.

Науковці зауважують, що така особистісна характеристика як полenezалежність пов'язана з високим рівнем розвитку невербального інтелекту, автономністю особистості, стабільністю образу Я, більш об'єктивним баченням проблем [25]. Таким досліджуваним характерна стійкість до навіювання, високий моральний рівень.

Незважаючи на чималу кількість таких особливостей полenezалежності, які будуть сприяти ефективності особистості чи продуктивності, є й ті параметри, які можна назвати умовно позитивними. Так, для полenezалежних може бути більш складно встановлювати та підтримувати контакт з іншими людьми, в порівнянні із полезалежними, складніше вирішувати суперечки чи конфлікти. Із характеристик, що стосуються соціальної та міжособистісної взаємодії можемо додати – бажання керувати та бути лідером, тощо.

Особливості зорового гнозису полнезалежних полягають в тому, що їм легко відволікатись від впливу зовнішніх факторів, можуть швидко та правильно виділяти конкретну деталь із цілісної просторової ситуації. Ще однією характеристикою зорового сприйняття полнезалежних є те, що вони сприймають предмети та об'єкти що знаходяться в полі зору суб'єкта як самостійні, тобто окремо від інших об'єктів або їх якостей.

Із групи досліджуваних 43,75 % мають середні показники полезалежності, які ми не можемо віднести до вираженої полезалежності (це 14 учнів, з них 8 хлопців та 6 дівчат), оскільки середній індекс ПЗ/ПНЗ знаходиться в межах 2,35 балів. Решта досліджуваних – 31,25 % (з них 4 хлопців та 7 дівчат) мають виражену полезалежність. Їх індекс, що обчислений нами за формулою дорівнює в середньому 1,8 балів. Особливості зорового гнозису полезалежних полягають у тому, що такі досліджувані більше довіряють та спираються на наочні зорові відчуття, схильні до ілюзій сприйняття, їм важко сприймати предмети та об'єкти, що знаходяться в полі зору самостійно, тобто окремо від інших об'єктів чи їх властивостей, вони сприймають картинку цілісно.

Щодо індивідуально-психологічних особливостей полезалежних, то вони краще використовують інформацію, яку отримали із зовнішніх джерел (від когось), особливо у ситуаціях невизначеності. Полезалежні більш чутливі до інших людей, схильні до очікування підтримки чи схвалення від інших людей. Можемо зробити висновок, що особистісні якості полезалежних є необхідними для підтримки та встановлення міжособистісних стосунків.

Перейдемо до аналізу отриманих результатів за тестом комплексної фігури Рея-Остерріца. Так, при виконанні першого субтесту 84,375 % досліджуваних (27 учнів) відтворили її відповідно до фігури-еталону (правильно відтворено загальну форму фігури, її зовнішні елементи та внутрішні елементи в загальній формі), решта - 15,625 % (5 школярів) з помилками. Аналіз результатів тесту за другим субтестом показав наступне.

Правильно відтворили загальну форму фігури 75 % досліджуваних (24 учні з 32), 25 % відтворили загальну форму фігури з помилками. Правильність відтворення зовнішніх елементів показав наступне: 56,25 % (18 школярів) досліджуваних відтворили зовнішні елементи фігури-еталону правильно, 28,125 % (9 учнів) відтворили зовнішні елементи з пропусками та помилками (розміщували зовнішні елементи фігури не в тому місці, або розміщували зовсім інші елементи, ніж в фігурі-еталоні), 15,625 % (5 учнів) не відтворили зовнішні елементи фігури.

Щодо відтворення внутрішніх елементів в загальній формі, то за даним параметром отримали наступні показники: 43,75 % (14 досліджуваних) схематично правильно відтворили внутрішні частини фігури, 34,375 % (11 школярів) відтворили внутрішні елементи в загальній формі з помилками (наприклад, розміщували штриховку в іншій частині фігури), 21,875 % (7 учнів) відтворили елементи фігури зі значними помилками (більше половини елементів розміщено у невідповідних частинах фігури).

Таким чином, результати отримані за тестом комплексної фігури Рея-Остерріца показав, що значна частина школярів мають труднощі в обробці серсорної інформації, що свідчить про наявність проблем у інтеграції сенсорних стимулів, оскільки для того, щоб відтворити фігуру по пам'яті необхідно високий рівень розвитку зорового гнозису, пропріоцепції, вестибулярного апарату. Результати за методикою Готтштальда засвідчили вираженість характеристик полезалежності. Досліджувані нами характеристики опосередковано будуть впливати на процес професійного самовизначення, оскільки досліджуваний параметр відображує не тільки особливості зорового гнозису, а й індивідуально-психологічні характеристики особистості.

2.3. Узагальнені результати вивчення особливостей професійної орієнтації старшокласників

Наступна частина нашого емпіричного дослідження спрямована на визначення професійної орієнтації підлітків. Задля цього нами було використано наступні методики: методика визначення професійного типу особистості Дж. Холланда, методика оцінки схильності до різних сфер професійної діяльності Л.А. Йовайши та анкета «Чи є сучасне професійне орієнтування у вашій школі?». Зведені результати за всіма методиками емпіричного дослідження відображено у табл. 2.1.

Перейдемо до розгляду результатів дослідження за методикою Дж. Холланда (розподіл респондентів за професійними типами особистості представлена на рис. 2.2).

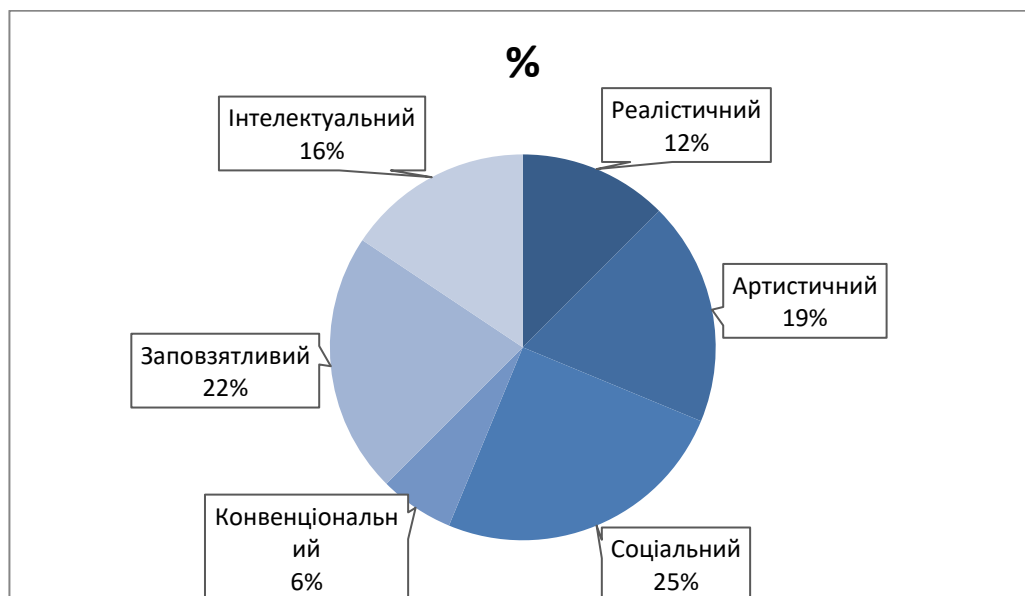


Рис. 2.3. Результати досліджуваних за методикою Дж. Холланда

Так, 12,5 % досліджуваних (4 учні з 32) мають реалістичний тип особистості, що свідчить про те, що вони більшою мірою орієнтовані на сьогодення, є емоційно стабільними та врівноваженими. Часто такі досліджувані віддають перевагу тим професіям, які пов'язані з обслуговуванням технічних пристроїв чи технологічних процесів.

Чимала кількість досліджуваних – 18,75 % (6 учнів) мають артистичний або художній тип особистості. Основні характеристики полягають у

схильності до відсторонення від проблем або діяльності, що пов'язана із значним навантаженням (особливо фізичним). Віддають перевагу інтуїції, емоціям, відчуттям, аніж раціональному мисленню та логіці. Зауважимо, що такий тип професійного спрямування може свідчити про незалежність суджень його носія. Для такого типу особистості будуть прийнятними варіанти професій, що є дотичними до світу мистецтва – література, театр, акторські професії, тощо.

Найбільшу кількість із виділених професійних типів особистості Дж. Холланда має соціальний тип – 25 % (8 учнів із 32). Зазначимо, що вказаний тип професійного спрямування орієнтований на міжособистісну взаємодію, соціальні контакти, проте може мати схильність до повчань. Такі досліджувані є адаптивними та лабільними, здатні пристосовуватись до різноманітних умов. Соціальний тип особистості також вирізняють емоційність та комунікабельність. Професії, що є найбільш підходящими для цього типу особистості, це ті професії, які пов'язані із соціальною взаємодією – виховання та навчання, лікарські професії, сфера обслуговування та ін.

Найменшу кількість набрав конвенціональний тип особистості – 6,25 % (2 школярі). Даний тип особистості свідчить про перевагу чіткої та структурованої діяльності. Ключовими характеристиками є консервативність, старанність та наполегливість. Люди із цим типом особистості схильні до стереотипного, практичного та конкретного підходів до вирішення проблем. Професії, що будуть оптимальними для цього типу особистості, це такі, що пов'язані із обробкою чи систематизуванням текстової інформації, числової та ін., ведення документації.

Майже чверть досліджуваних – 21,87% (7 учнів) мають заповзятливий або підприємницький тип особистості. Це може бути свідченням схильності до імпульсивності, домінантності особистості, жаги до пригод. Людям із таким професійним нахилом та вподобанням важко займатись монотонною працею, або тією, що вимагає значної концентрації уваги, посидючості.

Важливою характеристикою цього професійного типу особистості є прагнення до домінування та визнання, нарівні із активністю та заповзятливістю. Такими досліджуваними перевага надається тим професіям, що пов'язані із необхідністю самостійно приймати рішення, підвищеним ризиком та різноманітністю поставлених завдань, відсутність рутини та монотонності. Підприємницький тип особистості свідчить про значний розвиток організаторських та комунікабельних здібностей, тощо.

Інтелектуальний тип професійного спрямування встановлено для 15,625 % досліджуваних. Як бачимо із назви типу, він більшою мірою спрямований на розумову працю. Людям із цим типом характерно прагнення вирішення різноманітних завдань, особливо тих, які потребують абстрактного мислення. Ключовими характеристиками особистості є раціональність, незалежність та оригінальність. Найбільш вдалимими та влучними будуть професії, що пов'язані із розумовою працею.

Порівняльні результати домінуючого гнозису та професійного типу особистості представлено у табл. 2.1.

Табл.2.1

**Узагальнені результати за методиками «Фігури Готтштальда» та
Дж. Холланда (у %)**

	ПЗ	ПНЗ	Не виражена ПЗ
Реалістичний	3,125	6,25	3,125
Артистичний	9,375	0	9,375
Соціальний	12,5	0	12,5
Конвенціональний	3,125	0	3,125
Заповзятливий	3,125	9,375	9,375
Інтелектуальний	0	9,375	6,25

Далі представлено результати досліджуваних за методикою визначення схильності до певної професійної діяльності Л.А. Йовайши (узагальнені результати представлено на рис. 2.3).

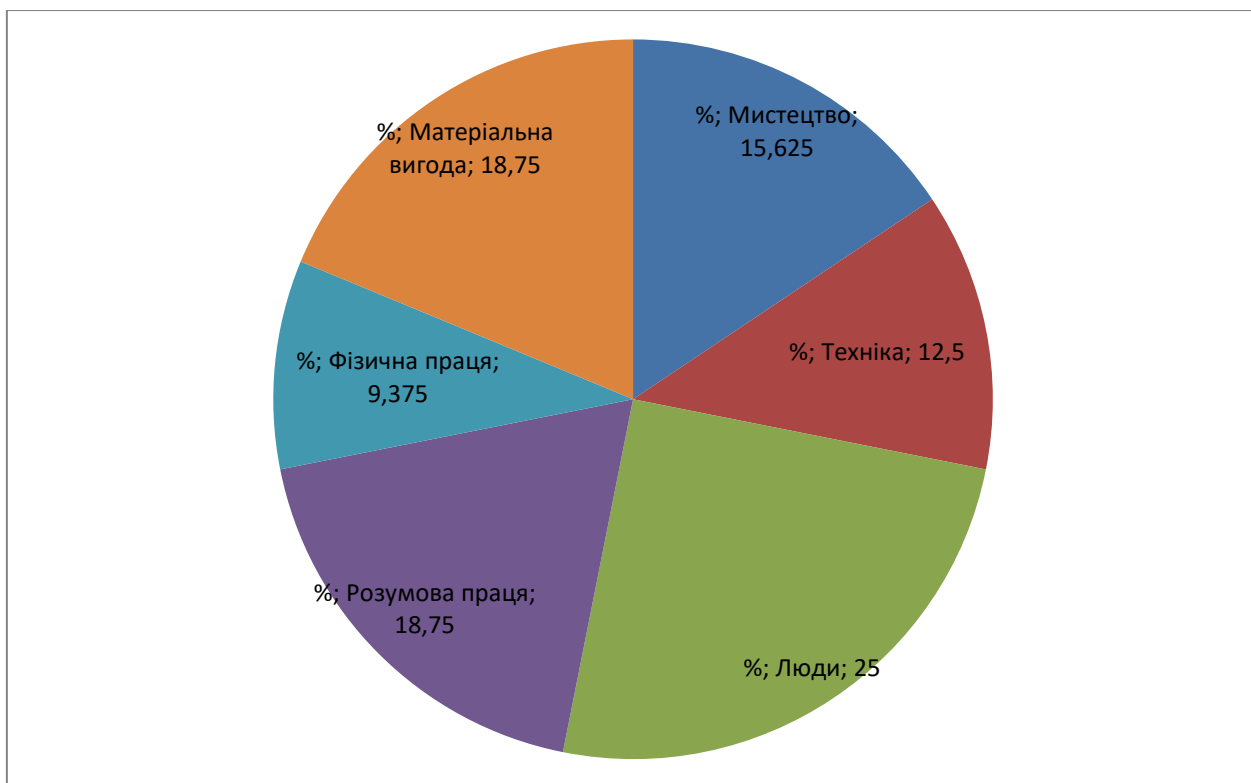


Рис. 2.4. Результати досліджуваних за методикою Л.А. Йовайши

Зауважимо, що професійні типи, які виділяє Л.А. Йовайши в цілому є відповідними професійним типам особистості Дж. Холланда, тож результати, які ми отримали в цілому є схожими. Розглянемо їх більш детально.

Так, 15,625 % (5 школярів із 32) респондентів мають схильність до естетики та мистецтва, що проявляється в бажанні виражати себе через творчість – музика, театр, художня творчість, тощо. У 12,5 % (8 учнів) досліджуваних встановлено домінування схильності до технічної сфери. Найбільшу перевагу, як і за результатами попередньої методики має тип із соціальною спрямованістю.

Для 18,75 % (6 учнів) досліджуваних встановлено переважаючий тип, що пов'язаний із інтелектуальною працею. Для цього професійного типу характерно схильність до проектування, уважність до нового, схильність до узагальнення знань, тощо.

Схильність до фізичної праці встановлено для 9,375 % (3 учні із 32), для решти досліджуваних – 18,75 % (6 учнів) домінуючим є матеріальний інтерес

або матеріально-економічний тип. Респонденти із переважаючим матеріальним типом мають схильність до переважання матеріальних цінностей, тощо.

Важливою частиною нашого дослідження є визначення особливостей профорієнтаційних заходів, які використовуються на базі нашого емпіричного дослідження саме з боку школярів, тобто тих, хто отримує послуги з професійної орієнтації. Задля цього нами використано анкету «Чи дійсно є сучасне професійне орієнтування у вашій школі?». Ця анкета розроблена в рамках програми ЄС «EU4Skills»: кращі навички для сучасної України» та адаптована нами відповідно до нашого дослідження [30, с. 33].

Перейдемо до узагальнення отриманих результатів анкетування. Зауважимо, що наша анкета дозволяє провести аналіз системи профорієнтаційних заходів у школі за двома компонентами: перший – це програми та заходи, що спрямовані на професійну орієнтацію, другий – це співробітництво з роботодавцями, закладами освіти та батьками.

У блоці «Програми, заходи» містились питання що стосуються проведення занять з профорієнтації (наприклад, «Чи є різноманітними заходи із профорієнтації у вашому класі?», «Чи проводяться у вашому класі тренінги та заняття із тем: лідерство, командна робота, публічні виступи, керування емоціями, ефективне спілкування, тощо?»). Розподіл отриманих результатів у цьому блоці наступний – переважна більшість школярів вважають, що даний компонент впроваджений на низькому рівні – 56,25 % (18 учнів із 32), 40,625 % (13 школярів) вважають, що заходи, які проводять в їхній школі є на середньому рівні. Лише один досліджуваний – 3 % вважає, що система заходів, які проводяться з професійної орієнтації є на високому рівні.

Блок «Співробітництво з роботодавцями, закладом освіти та батьками» спрямований на збір наступної інформації – чи є співробітником школи людина, що проводить профорієнтаційні заходи, чи залучають батьків,

роботодавців, представників різноманітних компаній або фахівців різних галузей до профорієнтаційних заходів, що проводяться в школі.

Для цього блоку ми сформулювали наступні питання – «Хто проводить в вашому класі заходи із професійної орієнтації?», «Чи залучають батьків до заходів із професійної орієнтації (наприклад, у якості доповідачів)?», «Чи залучають фахівців різних галузей для проведення профорієнтаційних занять?».

Отримані результати показали наступне – частіше всього проводять заняття з профорієнтації вчителі; батьків ніколи не залучали до занять з профорієнтації; щодо залучення сторонніх фахівців до занять з профорієнтації, то на думку досліджуваних – 75 % (24 учні із 32) їх запрошують для проведення профорієнтаційних занять рідко. Майже всі досліджувані – 93,75 % (30 школярів) вважають, що для занять було би бажано залучати та запрошувати батьків, спікерів, більше фахівців різних галузей, тощо.

Останній блок анкети стосувався питань, що спрямовані на визначення чи потрібно покращувати проведення заходів із профорієнтації та які саме. Отримали наступні результати – 87,5 % вважають, що систему профорієнтаційних заходів слід удосконалити та урізноманітнити.

Табл.2.2

Зведені результати емпіричного дослідження

Методики/шкали		∑ (%)	Хлопці (%)	Дівчата (%)
Методика «Фігури Готтштальда»	ПЗ	31,25	12,5	21,875
	ПНЗ	25	15,625	9,375
	Не виражена ПЗ	43,75	25	18,75
Методика Дж.Холланда	Реалістичний	12,5	6,25	6,25
	Артистичний	18,75	6,25	12,5
	Соціальний	25	6,25	18,75
	Конвенціональний	6,25	3,125	3,125
	Заповзятливий	21,875	12,5	9,375
	Інтелектуальний	15,625	6,25	9,375

Методика Л.А. Йовайши	Люди	25	9,375	15,625
	Техніка	12,5	9,375	3,125
	Мистецтво	15,625	3,125	12,5
	Матеріальна вигода	18,75	12,5	6,25
	Фізична праця	9,375	9,375	-
	Розумова праця	18,75	9,375	9,375

Отримані результати показали, що комплекс профорієнтаційних заходів, які проводяться вимагає удосконалення та покращення. Вважаємо, що гарним способом не тільки урізноманітнити профорієнтаційні заняття, а й сприяти всебічному розвитку особистості є включення до занять блоку, що стосується сенсорної інтеграції і ігор і вправ.

Висновки до розділу 2

Проведене емпіричне дослідження дозволило сформулювати висновки про особливості зорового гнозису учнів старших класів; про схильності досліджуваних до різних сфер професійної діяльності; про професійні типи особистості старшокласників.

Результати дослідження за методикою «Фігури Готтшталда» показали, що більшість респондентів мають середній рівень вираженості полезалежності (43,75 %); виражену полезалежність мають 31,25 % досліджуваних; решта вибірки – 25 % мають виражену полenezалежність. Встановлено, що вираженість характеристик полезалежності та полenezалежності опосередковано будуть впливати на процес професійного самовизначення, оскільки досліджуваний параметр відображує не тільки особливості зорового гнозису, а й індивідуально-психологічні характеристики особистості.

Узагальнені результати, отримані за методикою Дж. Холланда показали, що більшість досліджуваних мають соціальний професійний тип особистості – 25 %; заповзятливий або підприємницький – 21,875 %; артистичний професійний тип встановлено для 18,75 % досліджуваних; інтелектуальний

професійний тип – 15,625 %; реалістичний тип – 12,5 %; найменшу кількість набрав конвенціональний професійний тип особистості – 6,25 %.

Встановлено схильність досліджуваних до певної професійної діяльності за методикою Л.А. Йовайши – результати представлено в порядку зменшення (робота з людьми (25 %); розумова праця та матеріальний інтерес (по 18,75 %); мистецтво (15,625 %); технічна сфера (12,5 %); фізична праця (9,375 %)).

Результати, отримані в ході анкетування показали, що переважна більшість школярів вважають, що якість та різноманітність занять з профорієнтації впроваджений в школі на низькому рівні – 56,25 %; 40,625 % вважають, що заходи, які проводять в їхній школі є на середньому рівні. 3 % респондентів вважають, що система заходів, які проводяться з професійної орієнтації є на високому рівні. Другий блок анкети, що спрямований на визначення параметру «Співробітництво з роботодавцями, закладом освіти та батьками» показав, що 93,75 % досліджуваних вважають, що для занять було би бажано залучати та запрошувати різних спікерів, батьків, більше фахівців різних галузей, тощо. 87,5 % вважають, що систему профорієнтаційних заходів слід удосконалити та урізноманітнити.

Результати проведеного емпіричного дослідження показали, що комплекс профорієнтаційних заходів вимагають удосконалення та покращення. Вважаємо, що гарним способом не тільки урізноманітнити профорієнтаційні заняття, а й сприяти всебічному розвитку особистості є включення до занять блоку, що стосується сенсорної інтеграції і ігор і вправ. Тож наступний розділ нашого магістерського дослідження буде спрямований на розробку корекційно-розвивальної програми розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі.

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНІ МЕТОДИ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В РОБОТІ ІЗ ЗОРОВИМ ГНОЗИСОМ НА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ

3.1. Корекційно-розвивальна програма розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі

Сенсорна інтеграція – це невід’ємна складова гармонійного розвитку підростаючого покоління. Завдячуючи достатній сенсорній стимуляції підвищується кількість нейронних зв’язків між клітинами головного мозку. Отримуючи сенсорні сигнали із зовнішнього та внутрішнього простору наш мозок організовує її, структурує, відбувається селекція головної інформації та другорядної, тощо. Але, загалом весь цей процес визначає і забезпечує розвиток всієї нервової системи дитини [35, с. 10]. Тож, важливість досліджуваного нами процесу беззаперечно є дуже важливим і актуальним.

Як і у будь-якій сфері практико-орієнтованих досліджень спостерігається певне зміщення акценту та інтересу науковців на одні аспекти та нівелювання інших. Так, дослідження сенсорної інтеграції стосуються переважно дітей, які мають проблеми та вади у розвитку, дітям з різними розладами, проте увага науковців майже не стосується так званих «нормотипових» дітей. Хоча, на думку деяких дослідників, кількість дітей, що мають проблеми в інтеграції сенсорної інформації вражають – цифри коливаються від 10 до 55 %, а у разі відхилень у розвитку ця цифра ще більша [8, с. 46-47].

Таким чином, проведене теоретичне та емпіричне дослідження показало, що сенсорна інтеграція відіграє надважливу роль у цілісному та всебічному розвитку особистості. Вважаємо, що особливу увагу слід приділити саме підлітковому та юнацькому віку, оскільки зазначений етап відіграє важливу

роль у подальшому професійному самовизначенні. На нашу думку, сенсорна інтеграція є саме тим методом, який допоможе підліткам подолати учбові труднощі, що пов'язані з обранням майбутнього фаху.

Результати дослідження зорового гнозису респондентів показали, що у більшості школярів (75 %) домінуючою є полезалежність, яка свідчить про відсутність «свободи» від зовнішніх стимулів, що загалом впливає на орієнтацію людини при прийнятті рішень не на її власні знання та досвід, а на зовнішні орієнтири. Проте, у сучасному світі надзвичайно важливими є індивідуально-психологічні характеристики, які будуть свідчити про її незалежність, тощо.

Отже, вищенаведені дані свідчать про те, що вираженість характеристик полезалежності та полenezалежності опосередковано будуть впливати на процес професійного самовизначення, оскільки досліджуваний параметр відображує не тільки особливості зорового гнозису, а й індивідуально-психологічні характеристики особистості. Таким чином, постає необхідність у розробці корекційно-розвивальної програми розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі.

Метою розробленої корекційно-розвивальної програми є сприяння розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі.

При розробці програми ми дотримувались ряду важливих принципів:

1. Принцип системності корекційних, розвивальних та профілактичних задач.
2. Принцип єдності діагностики і корекції.
3. Пріоритетність корекції каузального (причинного) типу.
4. Діяльнісний принцип корекції.
5. Принцип урахування вікових, індивідуальних та психологічних особливостей розвитку дитини.
6. Принцип комплексності методів корекційно-розвивального впливу.

7. Принцип врахування обсягу і різноманітності матеріалу.
8. Принцип врахування емоційного забарвлення матеріалу [24, с. 16-20].

Загалом розроблена корекційно-розвивальна програма складається з трьох взаємопов'язаних блоків: діагностичний (його результати представлено у другому розділі нашого дослідження); безпосередньо корекційний; блок оцінки ефективності програми (результати за цим блоком наведено у пункті 3.2).

Розроблена нами програма загалом складається з трьох частин:

1. Підготовча частина – головна мета це налагодження контакту з групою, знайомство з учасниками.
2. Основна, корекційно-розвивальна частина – здійснюється вплив на досліджувані індивідуально-психологічні характеристики школярів.
3. Завершальна частина – зворотній зв'язок щодо участі у програмі, рефлексія учасниками власних змін, тощо.

Зрозуміло, що розподіл частин розробленої корекційно-розвивальної програми розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі є нерівномірним. Так, на підготовчу та завершальну частину нами відведено по одному заняттю, решта – спрямовані на цілеспрямований корекційно-розвивальний вплив.

Розроблена нами програма розрахована на 1 навчальний семестр (8 тижнів). Включає 8 занять один раз на тиждень тривалістю по 45 та 90 хвилин кожне (загальний обсяг – 9 годин).

Загальна структура корекційно-розвивальної програми представлена в табл. 3.1, повний варіант програми наведено у додатках (додаток Б). Зауважимо, що розроблена нами програма містить блоки, що стосуються не тільки зорової перцепції, а й інших модальностей. Це зроблено нами цілеспрямовано, оскільки терапія, ключова мета якої полягає у розвитку сенсорної інтеграції (зокрема зорової перцепції) повинна бути спрямована на

те, щоб змусити мозкові структури які відповідають за обробку та інтеграцію зорової інформації (стовбур мозку, півкулі) спільно працювати у відповідь на вестибулярну, пропріоцептивну та зорову стимуляцію. Так, Дж. Айрес зазначає, що особливу увагу слід приділити м'язам шиї, так як отримані від них відчуття вносять величезний вклад в зорову перцепцію [3]. З цієї причини в процесі терапії бажано використовувати ігри та вправи, які дитина виконує саме лежачи на животі (такі вправи ми пропонували на домашнє завдання).

Структура корекційних занять побудована таким чином, що одна частина вправ стосуються профорієнтації підлітків, інша частина використовується для розвитку сенсорної інтеграції сигналів, деякі вправи включають обидва компоненти [26].

Табл.3.1.

Загальна структура корекційно-розвивальної програми розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі

№ з/п	Мета	Вправи	Час (год.)
1	Знайомство та встановлення контакту з групою	Вправа 1. Моє ім'я. Вправа 2. Прийняття правил групи Вправа 3. Візитівка Вправа 4. Сніжна куля Вправа 5. Асоціації з професією Вправа 6. Спільні інтереси	0,45
2	Розвиток зорово-просторових навичок	Вправа 1. Формула особистості. Вправа 2. Аукціон цінностей Вправа 3. Малювання двома руками. Вправа 4. Я – вдома, я – на роботі. Вправа 5. Запам'ятай фігуру. Вправа 6. Поле бою. Вправа 7. Емоція по колу.	1,5
3-4	Розвиток концентрації уваги	Вправа 1. Реклама – двигун тренінгу. Вправа 2. Муха. Вправа 3. Чарівний квадрат. Вправа 4. Ким бути? Вправа 5. Читання під стукіт. Вправа 6. Співбесіда при прийомі на роботу. Вправа 7. Знайди та порахуй.	1,5

		Вправа 8. Влучити в ціль. Вправа 9. Обійми по колу.	
5	Корекція імпульсивності та профілактика втомлюваності	Вправа 1. Броунівський рух. Вправа 2. Закодована літера. Вправа 3. Штанга. Вправа 4. Оголошення Вправа 5. Ніс – підлога – стеля. Вправа 6. Зіркова година Вправа 7. Настрій по колу.	1,5
6	Розвиток логічного мислення	Вправа 1. Впізнай по рукостисканню. Вправа 2. Світ професій. Вправа 3. Поясни прибульцям. Вправа 4. Четвертий зайвий. Вправа 5. Сократ. Вправа 6. Вгадай за описом професію. Вправа 7. Склади речення. Вправа 8. Мій настрій.	1,5
7	Розвиток зорової та слухомовленнєвої пам'яті	Вправа 1. Змінюються місцями ті, хто... Вправа 2. Запам'ятай фігури. Вправа 3. Вибір Вправа 4. Візерунки зі слів. Вправа 5. Поле чудес (професій) Вправа 6. Дотик по колу.	1,5
8	Визначення своїх сильних сторін, рефлексія змін та очікувань від занять	Вправа 1. Суперпредмет. Вправа 2. Валіза. Вправа 3. Таємний лист в майбутнє. Вправа 4. Зворотній зв'язок.	0,45
Σ			9

На першому занятті, яке спрямоване на формування позитивної психологічної атмосфери у групі, налаштування учасників на тренінгові вправи, підлітки, разом з ведучим групи сформулювали ключові правила, якими повинна була керуватися їх група на наступних заняттях, а саме:

- конфіденційність;
- правило «тут і зараз», обговорювати лише те, що відбувається саме на занятті;
- «Я» - висловлення;

- взаємоповага (говорити по черзі, не перебивати);
- безоціночність суджень;
- не запізнюватись;
- правило червоної кнопки або «Стоп» - правило.

Зауважимо, що обговорення та встановлення правил саме разом із групою підвищує мотивацію та відповідальність щодо їх дотримання. Нав'язані правила можуть викликати протест та супротив учасників групи.

Таким чином, корекційно-розвивальна програма розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі має чітку структуру та логіку, запропоновані вправи та техніки відповідають меті та завданням програми. У наступному пункті ми розглянемо особливості функціонування ключових сенсорних систем підлітків після здійсненого впливу.

3.2. Оцінка ефективності корекційно-розвивальної програми

У попередніх розділах ми визначили, що сенсорна інтеграція – це комплексний та взаємопов'язаний процес, в якому всі компоненти або ж джерела сенсорної інформації впливають не відокремлено, а в тісній взаємодії та взаємозв'язку. Саме тому, для оцінки ефективності корекційно-розвивальної програми нами було обрано тест комплексної фігури Рея-Остерріца [9]. Перейдемо до аналізу отриманих результатів. Так, при виконанні першого субтесту всі досліджувані (100 %) відтворили її відповідно до фігури-еталону. Правильно відтворено загальну форму фігури, її зовнішні елементи та внутрішні елементи в загальній формі. Аналіз результатів тесту за другим субтестом показав наступне.

Правильно відтворили загальну форму фігури 84,375 % досліджуваних (27 учнів з 32), 15,625 % відтворили загальну форму фігури з помилками. Правильність відтворення зовнішніх елементів показав наступне: 68,75 % (22 школярі) досліджуваних відтворили зовнішні елементи фігури-еталону

правильно, 21,875 % (7 учнів) відтворили зовнішні елементи з пропусками та помилками (розміщували зовнішні елементи фігури не в тому місці, або розміщували зовсім інші елементи, ніж в фігурі-еталоні), 9,375 % (3 учні) не відтворили зовнішні елементи фігури.

Щодо відтворення внутрішніх елементів в загальній формі, то за даним параметром отримали наступні показники: 62,5 % (20 досліджуваних) схематично правильно відтворили внутрішні частини фігури, 28,125 % (9 школярів) відтворили внутрішні елементи в загальній формі з помилками (наприклад, розміщували штриховку в іншій частині фігури), 9,375 % (3 учні) відтворили елементи фігури зі значними помилками (більше половини елементів розміщено у невідповідних частинах фігури).

Таким чином, результати отримані за тестом комплексної фігури Рея-Остерріца показав, що більшість дітей мають гарні результати за проведеною методикою, що свідчить про відповідний рівень розвитку інтеграції сенсорних стимулів, оскільки для того, щоб відтворити фігуру по пам'яті необхідно не тільки високий рівень розвитку зорового гнозису, а й пропріоцепції, вестибулярного апарату.

Для визначення ефективності корекційно-розвивальної програми розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях нами використано Т-критерій Вілколсона (результати наведено у додатку В). Обраний нами критерій застосовується для зіставлення показників, отриманих у двох різних умовах на одній і тій же вибірці випробуваних. Він дозволяє встановити не тільки наявність змін, але і їх вираженість. З його допомогою можна визначити, чи є зміни показників в якомусь одному напрямку більш інтенсивним, ніж в іншому. Зауважимо, що для можливості проведення статистичних підрахунків нами було порівняно результати досліджуваних, а саме кількість помилок при виконанні тесту до та після здійснення корекційно-розвивального впливу.

В результаті обчислення ми отримали наступні результати: $T_{\text{емп}}=70$ ($<0,01$) (зведена таблиця підрахунків за T-критерієм Вілколсона наведена у Додатку В). Критичні значення T при даній кількості досліджуваних - $0,01<140$; $0,05<175$. Отже, досліджуваний нами параметр знаходиться в зоні значимості.

Таким чином, проведена корекційно-розвивальна програма розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі є ефективною, що підтверджується проведеною статистичною обробкою результатів до та після здійснення впливу за допомогою T-критерію Вілколсона.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі кваліфікаційного дослідження нами наведено структуру корекційно-розвивальної програми розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі. Визначено її ключову мету та завдання. Описано принципи, які лежать у основі розробленої програми. Наведено складові частини програми та окремих занять.

Здійснено аналіз ефективності корекційно-розвивальної програми та порівняння результатів за допомогою методів статистичної обробки даних до та після здійснення корекційного впливу. Встановлено статистично значущі результати - $T_{\text{емп}}=70$ ($<0,01$).

Запропонована корекційно-розвивальна програма стане у нагоді спеціалістам, що працюють з підлітками задля розвитку системи інтеграції сенсорних стимулів, а її використання на заняттях з профорієнтації урізноманітнить їх та зробить їх більш цікавими та змістовними для старшокласників.

ВИСНОВКИ

В проведеному дослідженні нами було теоретично обґрунтовано та емпірично вивчено методи сенсорної інтеграції в роботі із зоровим гнозисом на профорієнтаційних заняттях у старшій школі, розроблено та апробовано корекційно-розвивальну програму розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшокласників. Результати проведеного дослідження підтвердили успішність реалізації поставлених завдань та дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Проведений теоретико-методологічний аналіз теорії сенсорної інтеграції встановив, що питання дослідження сенсорної інтеграції продовжує залишатись у полі наукових інтересів дослідників. Визначено, що теорія сенсорної інтеграції ґрунтується на системному підході в роботі головного мозку та вивченні взаємозв'язку між обробкою сенсорної інформації та поведінкою, емоціями чи навчанням, тощо. Встановлено, що сенсорна інтеграція є фундаментальною основою для успішної інтелектуальної діяльності старшокласників, сприяє фільтруванню сенсорних сигналів та дає можливість сфокусуватися на чомусь конкретному (наприклад, навчатись чи займатись певною діяльністю, не відволікаючись на сторонній шум, тощо), розвиває адаптивні можливості та саморегуляцію завдяки інтеграції сигналів від зовнішнього та внутрішнього світу, є підґрунтям для навчання і для соціальної поведінки підлітків. Підтверджено, що чималого значення сенсорна інтеграція відіграє в цілісному та всебічному розвитку особистості.

2. В результаті теоретичного аналізу досліджуваної проблеми нами визначено психологічні особливості професійного самовизначення у відповідності до вікових періодів життя (період дитячої гри, період первинного вибору професії, пошуковий етап, період формування професійної спрямованості, період формування професійної свідомості, період самореалізації в праці та становлення професійної майстерності).

Представлено комплексну модель профорієнтації старшокласників із зазначенням ключових складових (структура професійної орієнтації; засоби реалізації заходів професійної орієнтації; профілізація старших класів; предметне наповнення).

3. Проведене емпіричне дослідження дозволило сформулювати висновки про особливості зорового гнозису учнів старших класів та їх професійну орієнтацію. Встановлено домінування полезалежності досліджуваних. Визначено, що у досліджуваних є прогалини у зорово-просторовому синтезі та побудові цілісного образу. Визначено переважаючі професійні устремління старшокласників та встановлено професійні типи особистості (соціальний професійний тип, підприємницький, артистичний, інтелектуальний, реалістичний, конвенціональний). Встановлено схильність досліджуваних до певної професійної діяльності (робота з людьми; розумова праця та матеріальний інтерес; мистецтво; технічна сфера; фізична праця. За результатами проведеного анкетування встановлено, що переважна більшість школярів вважають, що якість та різноманітність занять з профорієнтації впровадженій в школі на низькому та середньому рівні. Більшість старшокласників вважають доцільним та цікавим залучати та запрошувати різних спікерів, батьків, більше фахівців різних галузей на профорієнтаційні заняття.

4. Розроблена корекційно-розвивальна програма розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі побудована з врахуванням результатів як теоретичного, так і емпіричного дослідження. Її впровадження є ефективним засобом розвитку сенсорної інтеграції та урізноманітнення занять з профорієнтації, що підтверджено статистично значимими зрушеннями.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективою вважаємо продовження дослідження інших аспектів сенсорної інтеграції у нормотипових дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К.А. Психология и сознание личности. Москва, 2004. 224 с.
2. Авдеев Л.Г. Стан та перспективи розвитку професійної орієнтації в Україні : наук.-метод. посіб. для працівників служби зайнятості. Київ : ПІК ДСЗУ, 2012. 64 с.
3. Айрес Дж. Ребенок и сенсорная интеграция. Понимание скрытых проблем развития. Москва : Теревинф, 2020. 272 с.
4. Акмеология / под ред. А. А. Деркача. Москва : Изд-во РАГС, 2004. URL: <http://gra.cfuv.ru/courses/os-ped-mast/Doc/.pdf>.
5. Банди А., Шейн Л., Мюррей Э. Сенсорная интеграция: теория и практика. Москва : Теревинф, 2016. 768 с.
6. Белікова М., Людвиченко О., Пастухова В. Роль різних видів сенсорної інформації в регуляції рухової активності. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*. 2019. 13 (2). С. 14-19. URL: <http://ajfaer.org/index.php/ajfaer/article/view/28>.
7. Вакуленко Ю. Сенсомоторний батьківський опитувальник: адаптація на українській вибірці нормотипових дітей та дітей з розладами аутистичного спектра. *Психологія: реальність і перспективи*, 2020 № 14. С. 42-52. URL: https://www.prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/149.
8. Вакуленко Ю.В. «Сенсорний профіль (коротка версія)»: адаптація на українській вибірці нормотипових дітей та дітей з розладами аутистичного спектра. *Український психологічний журнал*. № 1 (13). 2020. С. 44-57. URL: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/4133/1/1%2851%292020.pdf#page=46>.
9. Вассерман Л.И., Чередникова Т.В. Невербальная методика «Комплексная фигура» Рея-Остеррига и ее психодиагностическое значение для квалификации нейрокогнитивного дефицита. *Сибирский психологический журнал*. 2012. № 49. С. 13-25. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/neverbalnaya-metodika-kompleksnaya-figura-reya-osterrieta-i-ee-psihodiagnosticheskoe-znachenie-dlya-kvalifikatsii-neyrokognitivnogo>.

10. Визель Т.Г. Основы нейропсихологии : учеб. для студентов вузов. Москва : АСТ Астрель Транзиткнига, 2005. 384 с. URL: http://pedlib.ru/Books/2/0161/2_0161-24.shtml#book_page_top.

11. Гуцан Л.А. Профориєнтація в школі: нові освітні позиції та сучасні програми. *Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика* : науково-методичний посібник / за ред. О. В. Мельника. Київ : «Четверта хвиля», 2009. С. 19-26.

12. Дем'янчук Ю.Ю. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей, які мають порушення обробки сенсорної інформації // *Педагогічні інновації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інт.-конф., Миколаїв, 28-29 квітня 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 241-242. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9624/1/241-242.pdf>.

13. Заплатинська А.Б. Становлення поняття «сенсорна інтеграція» у педагогіці. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2013. Вип. 23(1). С. 48-57. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_23\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2013_23(1)_8).

14. Кислинг У. Сенсорная интеграция в диалоге: понять ребенка, распознать проблему, помочь обрести равновесие. Москва : Теревинф, 2010. 227 с.

15. Кіпаренко О. Сенсорна інтеграція як метод корекції розладів у дітей. *Проблеми сучасної психології*. Вип. 49. 2020. С. 152-176. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/206863/206825>.

16. Климус Т.М. Особливості навчання дітей з розладами спектру аутизму та порушенням сенсорної системи. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка. Педагогічні науки*. 2018. Вип. 38. С. 184-190. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Tereza-Klymus->

2/publication/334020147_FEATURES_OF_TEACHING_CHILDREN_WITH_AUTISM_SPECTRUM_AND_SENSORY_SYSTEM_DISORDERS/links/5f746bb092851c14bca09885/FEATURES-OF-TEACHING-CHILDREN-WITH-AUTISM-SPECTRUM-AND-SENSORY-SYSTEM-DISORDERS.pdf.

17. Комкова Ю. Н. Зрительный и зрительно-пространственный гнозис подростков с разным опытом работы за компьютером //Известия Пензенского государственного педагогического университета им. ВГ Белинского. 2011. №. 25.

18. Коропецька О.М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Навчальний посібник. Київ : КНТ, 2016. 438 с.

19. Крамченкова В.О., Жукова Л.В. Методика «Дослідження рівня сенсорно-інтегративної дисфункції у дітей». *Харківський осінній марафон психотехнологій* : матеріали III міжрегіон. наук.-практ. конф., Харків, 26 жовт. 2019 р. Харків : Діса плюс, 2019. С. 38–41. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/5402>.

20. Литвин Н.І., Борецька О.В., Сойко О.В. Комплексна психолого-педагогічна реабілітація дітей з особливими потребами засобами сенсорної інтеграції. *Психологія: реальність і перспективи*. Вип. 10. 2018. С. 95-101.

21. Методика «Фигуры Готтшальда». *Psylab* : веб-сайт. URL: https://psylab.com.ua/tools_%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0_%22%D0%A4%D0%B8%D0%B3%D1%83%D1%80%D1%8B_%D0%93%D0%BE%D1%82%D1%82%D1%88%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%B4%D1%82%D0%B0%22.

22. Молчанов Д. Теорія сенсорної інтеграції Джин Айрес та її застосування у дитячій нейрореабілітації. *Здоров'я України*. № 4. 2012. С. 42. URL: http://health-ua.com/pics/pdf/ZU_2012_Nevro_4/42-43.pdf.

23. Нарушение обработки сенсорной информации. *Асоціація спеціалістів сенсорної інтеграції* : веб-сайт. URL:

<http://sensint.ru/articles/intervyu-s-lyusi-dzheyn-miller-doktor-mediciny-i-saroyshon-doktor-nauk-specialist-po-otl>.

24. Осипова А. А. Общая психокоррекция. Москва : ТЦ Сфера, 2008. 512 с.

25. Полезависимость, полenezависимость. *Livejournal* : веб-сайт. URL: <https://inhergarden.livejournal.com/95766.html>.

26. Праведникова И.И. Нейропсихология. Игры и упражнения. Москва : АЙРИС-пресс , 2012. 112 с.

27. Про волонтерську діяльність : Закон України від 03.07.2020 № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.

28. Про освіту : Закон України від 02.10.2021 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

29. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 02.10.2021. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

30. Професійна орієнтація у новій українській школі, 2020. С. 36. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczyia-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf.

31. Пряжников Н.С. Методы активизации профессионального и личностного самоопределения: учебно-методическое пособие. Москва : Изд-во. МПСУ ; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2003. 400 с.

32. Пряжников Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства. Москва : Изд. центр "Академия", 2001. С.353-362.

33. Психологический словарь. *Мир психологии* : веб-сайт. URL: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=723>.

34. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова / за ред. Н.А.Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 227 с.

35. Сенсорная интеграция – метод коррекции первичного нарушения при расстройствах аутистического спектра: методическое пособие / под ред. Т.В. Кондратьевой. 2018. 122 с. URL: <http://xn--d1ammlw.xn-->

plai/%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0%D1%8F%20%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F.pdf.

36. Скрипник Т. В. Сенсомоторна інтеграція як основа успішного навчання дитини з аутизмом : метод. рек. Київ, 2017. 42 с.

37. Словник-довідник з професійної орієнтації учнів / укл.: В. В. Синявський, О. В. Мельник. Київ : Мегапринт, 2007. 119 с.

38. Тимошенко О.В. Особливості професійної орієнтації молоді в сучасній Україні. *Трансформаційні зміни особистості студентської молоді засобами професійної освіти*: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю. Миколаїв : ІПОН, 2018. 182 с.

39. Туташинський В.І. Концептуальні засади професійної орієнтації учнів. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Вип. 31. 2012. С. 281-286. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/1240/1/52.pdf>.

40. Фаласеніді Т.М., Козак М.Я. Порухення сенсорної інтеграції у дітей з особливими потребами. *Молодий вчений*. № 9 (49). 2017. С. 102-105. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/9/24.pdf>.

41. Фролова С.В. Психологические особенности профессионального самоопределения старшеклассников : автореф. дисс. к. психол. н. Москва. 2009. 20 с.

42. Шевцов А. Г., Заплатинська А. Б. Сенсорна інтеграція в системі медико-психолого-педагогічного реабілітування осіб з обмеженнями життєдіяльності. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. Вип. 12. Кам'янець-Подільський : «Аксиома», 2009. С. 133-137.

43. Шестопалова О. П. и др. Теорія і практика інклюзивної освіти [навчально-методичний посібник]. Кривий Ріг : Вид-во ФОП «Чернявський», 2019. 165 с.

44. Щербакова І.М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості : навч.-метод. посіб. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2012. 324 с. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/62-1.pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вік _____ Стать _____ Клас _____

Доброго дня, просимо вас прийняти участь у невеликому соціальному опитуванні. Ми збираємо дані, які стосуються організації занять з профорієнтації у вашій школі. Прохаємо бути щирими у відповідях!

1. Чи проводяться у вашому класі заняття з профорієнтації?
 - Так
 - Ні
 - Іноді
2. Чи є різноманітними заходи із профорієнтації (ігри, проекти, екскурсії, майстер-класи, та ін.)?
 - Так
 - Ні
 - Інше _____
3. Чи проводяться у вашому класі заняття чи тренінги із тем: лідерство, командна робота, публічні промови та виступи, вміння керувати емоціями, ефективне спілкування, тощо?
 - Так
 - Ні
 - Інше _____
4. Чи проводилися у вашому класі психодіагностичні обстеження для визначення ваших професійних вподобань?
 - Так
 - Ні
 - Інше _____
5. Чи запрошують батьків до заходів із профорієнтації (наприклад, у якості доповідача)?
 - Так
 - Ні
 - Інше _____
6. Чи запрошували фахівців із різних галузей для проведення профорієнтаційних занять?
 - Так
 - Ні
 - Інше _____
7. Чи хотіли б ви, якщо для проведення профорієнтаційних занять запрошували батьків, спеціалістів з різних сфер/професій?
 - Так
 - Ні
8. Як ви вважаєте, чи потрібно покращувати у вашій школі проведення заходів із профорієнтації?
 - Так, тому що _____
 - Ні, тому що _____

Дякуємо за участь!

Додаток Б

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ СЕНСОРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ПРОФОРІЄНТАЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ У СТАРШІЙ ШКОЛІ

Метою розробленої корекційно-розвивальної програми є сприяння розвитку сенсорної інтеграції на профорієнтаційних заняттях у старшій школі.

При розробці програми ми дотримувались ряду важливих **принципів**:

9. Принцип системності корекційних, розвивальних та профілактичних задач.

10. Принцип єдності діагностики і корекції.

11. Пріоритетність корекції каузального (причинного) типу.

12. Діяльнісний принцип корекції.

13. Принцип урахування вікових, індивідуальних та психологічних особливостей розвитку дитини.

14. Принцип комплексності методів корекційно-розвивального впливу.

15. Принцип врахування обсягу і різноманітності матеріалу.

16. Принцип врахування емоційного забарвлення матеріалу.

Розроблена корекційно-розвивальна програма складається з трьох взаємопов'язаних блоків: діагностичний; безпосередньо корекційний; блок оцінки ефективності програми. Розроблена нами програма загалом складається з трьох **частин**:

4. Підготовча частина – головна мета це налагодження контакту з групою, знайомство з учасниками.

5. Основна, корекційно-розвивальна частина – здійснюється вплив на досліджувані індивідуально-психологічні характеристики школярів.

6. Завершальна частина – зворотній зв'язок щодо участі у програмі, рефлексія учасниками власних змін, тощо.

Розроблена нами програма розрахована на 1 навчальний семестр (8 тижнів). Включає 8 занять один раз на тиждень тривалістю по 45 та 90 хвилин кожне (загальний обсяг – 9 годин). Загальна структура корекційно-розвивальної програми представлена в табл. 1.

Табл.1

№ з/п	Мета	Вправи	Час (год.)
1	Знайомство та встановлення контакту з групою	Вправа 1. Моє ім'я. Вправа 2. Прийняття правил групи Вправа 3. Візитівка	0,45

		Вправа 4. Сніжна куля Вправа 5. Асоціації з професією Вправа 6. Спільні інтереси	
2	Розвиток зорово-просторових навичок	Вправа 1. Формула особистості. Вправа 2. Аукціон цінностей Вправа 3. Малювання двома руками. Вправа 4. Я – вдома, я – на роботі. Вправа 5. Запам'ятай фігуру. Вправа 6. Поле бою. Вправа 7. Емоція по колу.	1,5
3-4	Розвиток концентрації уваги	Вправа 1. Реклама – двигун тренінгу. Вправа 2. Муха. Вправа 3. Чарівний квадрат. Вправа 4. Ким бути? Вправа 5. Читання під стукіт. Вправа 6. Співбесіда при прийомі на роботу. Вправа 7. Знайди та порахуй. Вправа 8. Влучити в ціль. Вправа 9. Обійми по колу.	1,5
5	Корекція імпульсивності та профілактика втомлюваності	Вправа 1. Броунівський рух. Вправа 2. Закодована літера. Вправа 3. Штанга. Вправа 4. Оголошення Вправа 5. Ніс – підлога – стеля. Вправа 6. Зіркова година Вправа 7. Настрій по колу.	1,5
6	Розвиток логічного мислення	Вправа 1. Впізнай по рукостисканню. Вправа 2. Світ професій. Вправа 3. Поясни прибульцям. Вправа 4. Четвертий зайвий. Вправа 5. Сократ. Вправа 6. Вгадай за описом професію. Вправа 7. Склади речення. Вправа 8. Мій настрій.	1,5
7	Розвиток зорової та слухомовленневої пам'яті	Вправа 1. Змінюються місцями ті, хто... Вправа 2. Запам'ятай фігури. Вправа 3. Вибір Вправа 4. Візерунки зі слів. Вправа 5. Поле чудес (професій) Вправа 6. Дотик по колу.	1,5

8	Визначення своїх сильних сторін, рефлексія змін та очікувань від занять	Вправа 1. Суперпредмет. Вправа 2. Валіза. Вправа 3. Таємний лист в майбутнє. Вправа 4. Зворотній зв'язок.	0,45
Σ			9

Тема 1: Знайомство та встановлення контакту з групою

Вправа 1. Моє ім'я.

Учасникам пропонується розповісти про історію власного імені. Хто назвав? Чому? і т.п.

Вправа 2. Прийняття правил групи.

Разом з учасниками тренінгу обговорити ключові правила, записати їх, нагадувати про них на кожному із занять.

Вправа 4. Візитівка.

Кожен учасник створює собі візитку, тобто вказує на карточці своє ім'я, яким буде користуватися на протязі всього тренінгу. Це може бути будь яке ім'я: справжнє, ігрове (героя мультфільму, літературного персонажу), ім'я друга чи знайомого. Наступним кроком є коротка розповідь про себе невербальним способом. Розвиває у підлітків креативність та невербаліку.

Вправа 5. Асоціації з професією

Ця гра призначена для виявлення та корекції у школярів уявлень про професії, а також загального та емоційного ставлення до них. З класу вибираються 3 особи, які за допомогою асоціативних питань повинні будуть відгадати загадану рештою учнів професію. Відгадуючі виходять у коридор і вигадують по два асоціативні питання (забороняється запитувати про предмет, умови, засоби праці тобто. ставити «правильні» питання). Інші учасники мають відгадати професію.

Вправа 6. «Спільні інтереси»

Спочатку спільні риси шукаються у парах, потім у трійках, а потім у двох команд. На завершення вправи ведучий зачитував риси із отриманого списку, а підлітки підіймали руку, якщо в них ця риса є.

Тема 2: Розвиток зорово-просторових навичок

Вправа 1. «Формула моєї особистості».

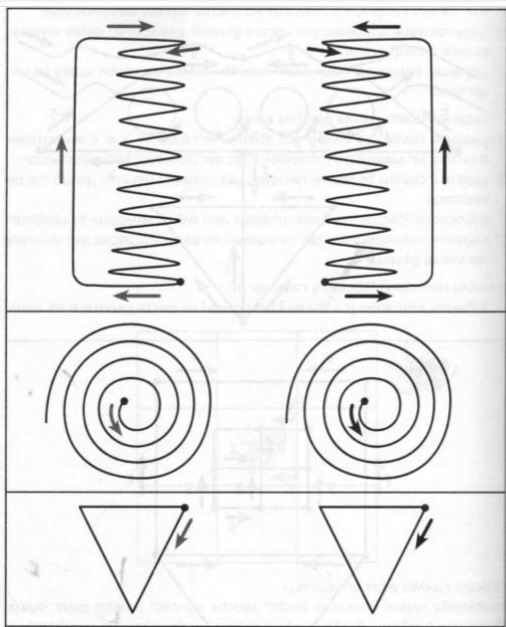
Кожен учасник повинен придумати формулу, яка відображає його особистість - інтереси, риси характеру, таланти і ін.

Вправа 2. Аукціон цінностей

Оголошується аукціон, у якому розпродаються життєві цінності. Завдання учасника – придбати якнайбільше цінностей, що мають для нього найбільше значення. На початку гри ведучий роздає бланки зі списками життєвих цінностей. Учасники повинні оцінити кожен пункт списку за такою шкалою: «+» – позитивне ставлення, «0» – байдуже, «-» – негативне ставлення до цієї цінності. Потім ведучий збирає бланки та підраховує кількість та стартову вартість кожної цінності, яка буде виставлена на аукціоні. Правила підрахунку складаються таким чином, що цінність, яка є привабливою для більшої кількості гравців, має більшу ігрову «вартість» і, відповідно, представлена в меншій кількості ігрових «лотів». Далі пояснюється, що «валютою», за яку можна буде набувати цінності, є кількість очок, набрана у вправі на спритність (збивання кеглів, метання м'ячів, дротиків тощо). На всю гру учасникам надається обмежена кількість спроб для виконання вправи.

Вправа 3. Малювання двома руками.

Учасники малюють задані малюнки двома руками одночасно по зразку або усній інструкції дорослого.



Вправа 5. «Я – вдома, я – на роботі»

Розділіть лист навпіл, перша колонка "Я - вдома", друга - "Я - на роботі". Складіть 2 списку ваших типів поведінки (якнайбільше) себе в тому й іншому проявах. Як варіант можна запропонувати скласти списки типів поведінки

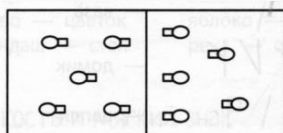
«Дому я ніколи», «На роботі я ніколи». Складання списків проводиться індивідуально, а подальше обговорення – у групах.

Вправа 6. Запам'ятай фігуру.

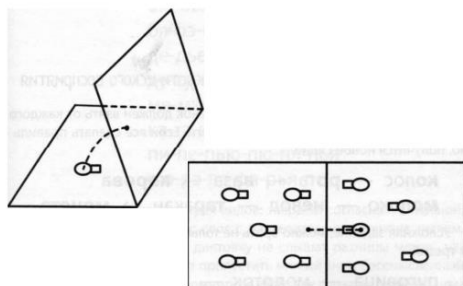
Учасникам пропонують розглянути і запам'ятати зображення на картках, а потім намалювати їх на папері.

Вправа 7. Гра "Поле бою".

Аркуш паперу А4 згинається навпіл і розгинається. На отриманих половинках розташовуються «бази» гравців. На кожній схематично малюються п'ять танків у вільному порядку і приблизно однакового розміру. Мета - першим «підірвати» все танки противника. Щоб вистрілити, гравець ставить на своєму полі жирну крапку ручкою або фломастером так, щоб при згинанні листа вона відбилась на танку противника. Лінійкою користуватися не можна. Якщо постріл потрапив в танк, то він викреслюється. Потім другий гравець робить хід.



Чтобы выстрелить, игрок ставит на своём поле жирную точку ручкой или фломастером так, чтобы при сгибании листа она отпечталась на танке противника. Линейкой пользоваться нельзя. Если выстрел попал в танк, то он вычёркивается. Затем второй игрок делает ход.



Вправа 8. Емоція по колу.

Учасники групи стають в коло і по чергово праворуч і ліворуч передають невербально теплі емоції та послання іншим.

Тема 3-4. Розвиток концентрації уваги

Вправа 1. «Реклама - ДВИГУН ТРЕНІНГУ».

Кожен з учасників протягом 3-5 хвилин повинен придумати рекламний ролик, що представляє його самого як «кращий в світі продукт». Учасники можуть розіграти пантоміму або сценку зі словами, заспівати пісню, привести «думка експерта» - все що завгодно.

Вправа 2. Муха.

Аркуш паперу розкреслити на дев'ять квадратів, на один з них кладеться або малюється фігурка мухи. Ведучий дає усну інструкцію, наприклад: «Муха полетіла вгору, тепер наліво, тепер вниз, знову наліво. Звідки муха вилетіла?»

Вправа 3. Чарівні квадрати.

Запропонуйте учасникам подивитися уважно на два квадрата, розташованих перед ним. У першому квадраті літери, а в другому - числа. Учасники повинні знаходити числа по порядку і вписувати літери, що знаходяться на тих же місцях в іншій таблиці. Якщо все буде зроблено правильно, вийде речення.

н	а	д	е	к
ж	е	л	б	т
о	а	а	о	г
б	с	г	и	й
и	о	н	і	о

1	20	6	17	3
13	9	19	11	16
4	14	7	22	5
21	18	23	2	15
12	24	8	25	10

*«огодою эшпождо эн одгоялц» :о£Ос\ф Ьоннозобфпто£

е	а	ш	л	о	е
с	н	а	у	е	м
к	щ	е	о	т	л
б	п	н	м	ш	о
о	с	е	ь	—	е
с	и	о	а	ю	л

10	7	15	2	22	20
1	31	26	34	36	8
21	28	17	3	25	13
11	23	4	18	35	9
16	33	29	14	5	30
6	24	12	32	27	19

*«эТАэ он ээлююшпюядшм
dotqj/og 90mldo — ноиу> :о£Оо\ф Ьонно90с1фпплю£

Вправа 4. Ким бути.

Учасникам пропонується намалювати, ким вони хотіли стати у майбутньому, під малюнком зробити підпис; написати міні-розповідь «Ким я хочу стати і чому?»; написати розповідь на тему: "Моя мама (тато) на роботі".

Обробка одержаних матеріалів може включати класифікацію професій, класифікацію мотивів їх вибору, порівняння малюнків, відповідей, письмових робіт, виявлення впливу батьків на вибір професії.

Вправа 5. Читання під стукіт.

Ведучий читає учасникам будь-який текст в середньому темпі і одночасно стукає по столу. Учасники повинні переказати текст і назвати кількість ударів. Рекомендована кількість ударів від 5 до 10.

Вправа 6. Співбесіда при прийомі на роботу

Ведучий. Ви вирішили взяти участь у конкурсі на вакансію, що вас цікавить. У вас підготовлено резюме (складається перед вправою). Тепер необхідно підтвердити свої професійні здібності безпосередньо під час співбесіди з роботодавцем.

Кожен учасник гри проходить співбесіду у своїй малій групі, де інші члени групи виступають у ролі роботодавців. Після обговорення висувається один кандидат від групи, який виглядав найбільш переконливо та повністю підтвердив свої претензії на вакантну посаду.

Ті, хто пройшов відбір у малих групах, продовжують конкурс між собою. Решта учасників на цьому етапі гри представляють колектив організації, яка набирає нових співробітників.

Вправа 7. Знайди та порахуй.

Запропонуйте учасникам подивитися на картинку і, не користуючись пальцем, а тільки очима, порахувати зображені елементи. Кількість намальованих елементів може бути від 5 до 50. Оптимальний розмір аркуша паперу - А4.

Вправа 8. Влучити в ціль.

Заздалегідь підготуйте таблицю. Оптимальний розмір аркуша - А4. Розмір таблиці залежить від віку та підготовленості дитини.

	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З	И	Й	К	Л	М	Н	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ъ	Ы	Э	Ю	Я	
1																																	
2																																	
3																																	
4																																	
5																																	
6																																	
7																																	
8																																	
9																																	
10																																	
11																																	
12																																	
13																																	
14																																	
15																																	
16																																	
17																																	
18																																	
19																																	
20																																	
21																																	
22																																	
23																																	
24																																	
25																																	
26																																	
27																																	
28																																	
29																																	
30																																	
31																																	
32																																	
33																																	

Вправ 9. Обійми по колу

Учасники стають в коло і по чергово праворуч і ліворуч обіймають інших членів групи.

Тема 5: Корекція імпульсивності та профілактика втомлюваності

Вправа 1. «Броунівський рух».

Учасникам пропонується під музику активно переміщатися по кімнаті. Як тільки музика вимикається, і ведучий називає будь-яку цифру, учасники повинні, взявшись за руки, об'єднатися в групи, що складаються з такого числа осіб. Вправу можна ускладнити і зробити її більш цікавою. Ведучий просить об'єднатися в групи не за кількістю осіб, а за будь-якою ознакою (наприклад, за кольором очей, елементам одягу, і т.п.). Завдання виконується веселіше, якщо учасникам до того ж забороняється розмовляти.

Вправа 2. Закодована літера.

Запропонуйте учасникам переписати даний текст в зошит, але замість букви «а» ставити прочерк. Буква може бути будь-якою.

Вправа 3. Штанга.

Учасники роблять вигляд, що піднімає важку штангу. М'язи напружуються максимально. Потім потрібно затримати уявну штангу вгорі на 3-4 секунди, потім кинути її і максимально розслабити м'язи. Зробити 2-3 підходи.

Вправа 4. Оголошення

Протягом 5 хвилин кожен повинен скласти оголошення про свої послуги (репетиторство, гувернерство, консультування, робота, навчання тощо), яке б відображало професійну унікальність і включало щось таке, чого не може запропонувати інший фахівець. Потім протягом однієї хвилини оголошення зачитується перед усіма. Група може ставити будь-які питання щодо змісту оголошення, щоб переконатися, чи варто скористатися послугами даного фахівця.

Вправа 5. Ніс - підлога - стеля.

Ведучий показує рукою на свій ніс, потім на стелю, потім на підлогу, одночасно називаючи їх. Учасники повторюють. Потім ведучий, збільшуючи швидкість, починає плутати учасників, показуючи одне, а називаючи інше. Учасники повинні показувати, те що називає ведучий, ігноруючи його показування.

Вправа 6. Зіркова година

Учасники розсідають у коло і спільно визначають, який професійний стереотип (або соціальний стереотип) вони обговорюватимуть. Наприклад, усі зійшлися на професійному стереотипі типового бармена. Далі ведучий дасть

учасникам наступне завдання: «зараз кожен із нас спробує уявити, які найприємніші, найрадісніші хвилини в житті типового бармена (у кожного може бути своє власне уявлення про це). Далі всі ми по черзі коротко висловимо свої припущення, після чого обговоримо, чиї уявлення виявилися найбільш реалістичні, тобто. найбільшою мірою відповідають щастю більшості барменів...»

Учасники по черзі говорять про свої уявлення, про «зоряну годину» бармена. Ведучий при цьому не повинен якимось критикувати ці уявлення. Далі організується обговорення, чиї ж уявлення про найбільше щастя для бармена виявилися найбільш характерними та правдивими.

Вправа 7. Настрій по колу

Учасники стають в коло, праворуч і ліворуч передають невербально емоцію.

Тема 6: Розвиток логічного мислення

Вправа 1. «Впізнай по рукостисканню».

Спочатку учасники повинні потиснути один одному руки; необхідно, щоб кожен привітався з кожним. При цьому потрібно якомога точніше запам'ятати свої відчуття від рукостискання, запам'ятати руку партнера. Далі вибирається один доброволець. Він встає перед своєю групою і закриває очі. Учасники по черзі підходять до нього і обмінюються з ним рукостисканням. Завдання, що водить учасника - вгадати, хто перед ним знаходиться, з ким він тільки що привітався. Виконується вправа в повній тиші, щоб гравці могли орієнтуватися тільки на тактильні відчуття і не відволікалися на навколишні звуки.

Вправа 2. Світ професій.

Учасникам пропонується ряд професій для запам'ятовування. Ведучий називає ключові характеристики професії. Бажано, щоб учасники також пропонували власне визначення.

Художник - людина, що створює твори мистецтва за допомогою різних засобів (фарби, олівець, пастель і т. п.). Художник пише картини. Бувають також художники-ілюстратори, художники мультиплікатори, художники-проектувальники (проектування меблів, текстилю і т. Д.).

Кухар - людина, професією якого є приготування їжі. На флоті кухаря називають «коком».

Космонавт (астронавт) - спеціально підготовлена людина, що здійснює політ у космічному просторі.

Льотчик - людина, керуючий літальним апаратом. Льотчиків також називають пілотами. Бувають льотчики військової та цивільної авіації.

Шофер (водій) - людина, керуючий транспортним засобом (автомобіль, трамвай, тролейбус, автобус). Водій повинен володіти навичками управління транспортом в різних умовах і знати правила дорожнього руху. Слово «шофер» походить від французького слова "chauffeur", що означає буквально «опалювач». Це пов'язано з тим, що в якості палива в перших транспортних засобах з паровим двигуном використовувалися вугілля і дрова.

Хімік - людина, яка займається вивченням різних речовин, їх з'єднанням між собою, властивостями і особливостями хімічних реакцій.

Фізик - вчений, який вивчає предмети навколишнього середовища і закони їх взаємодії між собою.

Лікар - фахівець, який попереджає, розпізнає і лікує різні захворювання і травми у людини.

Вправа 3. Поясни інопланетянам.

Учасники повинні описати те чи інше поняття так, щоб вийшло повне визначення. Наприклад: ведучий пропонує учасникам пояснити інопланетянам, які ніколи не бачили диван, що це таке. Спочатку учасники описують диван так: «Те, на чому сидять». Ставлячи навідні запитання і підказуючи прикметники, потрібно прийти хоча б до такої версії: «Це предмет меблів. Буває двомісний. Буває зі шкіри, замші і т. п. Призначений для відпочинку і сну ».

Вправа 4. Четвертий зайвий.

Запропонуйте учасникам знайти в кожному рядку зайве слово і пояснити свій вибір.

Хризантема, папороть, незабудка, ірис (папороть НЕ квітка).

Роза, конвалія, тюльпан, гладіолус (конвалія НЕ садова квітка).

Корова, кінь, лось, коза (лось не домашня тварина).

Миша, шур, куниця, хом'як (куниця НЕ гризун, а хижак).

Ялиця, сосна, кедр, каштан (каштан НЕ хвойне дерево).

Вишня, обліпіха, агрус, клен (клен НЕ плодова рослина).

Апельсин, лимон, мандарин, нектарин (нектарин НЕ цитрусовий фрукт).

Вправа 5. Сократ.

За командою учасники записують назви міста, тварини, дерева, які починаються на букву «С». Дається 1-2 хвилини. Потім потрібно перейти до букви «О» і т. Д.

	города	деревья	птицы	животные	овощи	фрукты
с						
о						
к						
р						
а						
т						

Вправа 6. Вгадай за описом професію

Учасники по черзі пропонують опис однієї професії (на вибір), всі інші намагаються відгадати. Бажано, щоб професії були різноманітними.

Вправа 7. Склади речення.

Ведучий записує чотири літери. Дитина повинна придумати речення, в якому кожне слово починається на одну з цих букв. Можна додавати прийменники. Потрібно використовувати всі літери. Кількість букв може бути будь-якою.

Вправа 8. Мій настрій

Учасники діляться один з одним який зараз у них настрій, чи змінювався він протягом заняття.

Тема 7: Розвиток зорової та слухомовленнєвої пам'яті

Вправа 1. «Змінюються місцями ті, хто»

Ведучий називає ознаку і ті, учасники, які її мають - змінюються місцями. Спочатку має сенс вводити в гру прості ознаки. Наприклад, ведучий може запропонувати помінятися тим, у кого світле волосся, у кого в одязі присутній червоний колір, хто любить проводити вільний час з друзями і т. п.

Вправа 2. Запам'ятай фігури.

Учасникам пропонують розглянути і запам'ятати зображення на картках, а потім намалювати їх на папері. Варіант 2. Учасникам потрібно подивитися на малюнки і запам'ятати, що зображено в геометричній фігурі і в якій кількості. Потім розповісти по порядку: «Першим був квадрат, а в ньому два дерева».

Вправа 3. Вибір

Ведучий пропонує учасникам уявити, що учасники знаходяться у незнайомому місті без друзів, батьків, родичів. У вас немає житла, роботи, але є гроші, зовсім небагато, спочатку... Вам необхідно виробити алгоритм дій, зробити вибір, для того щоб вижити. Для цього необхідно письмово відповісти на запитання:

У якому місті чи навіть країні ви знаходитесь?

Яка у вас пора року?

Що ви будете робити? Які ваші дії?

Що ви вмієте робити? (Складіть список видів робіт.)

Що буде потім?

Коллективне обговорення. Чий план дій був найбільш реалістичним, тощо.

Вправа 4. Запам'яталочка.

Один з гравців вигадує слово. Потім кожен учасник додає по одному слову, повторюючи фразу повністю. Слова можна вставляти в початок фрази, в середину, в кінець. Поступово фраза стає все довшою. Програв той, хто не зміг правильно повторити всю фразу. Вулиця. Зелена вулиця. Зелена вулиця з будиночками. Зелена вулиця з гарними будиночками.

Вправа 5. Поле чудес

Учасники по черзі загадують професію та готують питання про неї, на дошці намальовано необхідну кількість клітинок. Потім, по черзі відповідають на питання про професію та вписують правильну літеру (якщо відповідь була вірною).

Вправа 6. Дотик по колу

Учасники передають один одному через дотик побажання, висловлюють власні почуття, тощо.

Тема 8: Визначення своїх сильних сторін, рефлексія змін та очікувань від занять

Вправа 1. «СУПЕРПРЕДМЕТ»

Учасники діляться на кілька груп так, щоб в кожній було по три-чотири людини. Команди повинні протягом декількох хвилин придумати і записати якомога більше способів застосування будь-якого предмета, наприклад ручки, канцелярської скріпки, чашки і т.п. Коли час закінчується, команди зачитують свої варіанти, і повторювані способи використання предмета викреслюються. У підсумку перемагає та група, яка дала найбільшу кількість оригінальних відповідей.

Вправа 2. Таємний лист в майбутнє

Учасники пишуть один одному листи (можна анонімно), потім вкладають їх до конверта. Читати отримані листи бажано не одразу, а через деякий час після завершення тренінгу, або у складній ситуації для того, щоб відчувати підтримку інших.

Вправа 3. Зворотній зв'язок.

Кожен учасник ділиться важливими моментами з тренінгу, власні враження, інформація щодо того, як змінився за цей час. Висловлення один одному побажань. Ритуал прощання.

Додаток В

№	До	Після	Зрушення ($t_{\text{після}} - t_{\text{до}}$)	Абсолютне значення зрушення	Ранговий номер зрушення
1	13	9	-4	4	26
2	15	9	-6	6	31,5
3	17	13	-4	4	26
4	13	8	-5	5	29,5
5	14	13	-1	1	9,5
6	15	15	0	0	3
7	15	13	-2	2	16
8	16	13	-3	3	21
9	18	14	-4	4	26
10	17	14	-3	3	21
11	13	7	-6	6	31,5
12	6	7	1	1	9,5
13	3	3	0	0	3
14	5	6	1	1	9,5
15	5	5	0	0	3
16	4	5	1	1	9,5
17	12	11	-1	1	9,5
18	10	6	-4	4	26
19	8	9	1	1	9,5
20	7	5	-2	2	16
21	9	9	0	0	3
22	7	4	-3	3	21
23	10	9	-1	1	9,5
24	11	10	-1	1	9,5
25	10	12	2	2	16
26	9	4	-5	5	29,5
27	8	4	-4	4	26
28	7	4	-3	3	21
29	9	11	2	2	16
30	11	11	0	0	3
31	12	9	-3	3	21
32	12	10	-2	2	16
Сума рангових нетипових зрушень					70

Додаток Г

Тест комплексної Фігури Рея-Остерріца

Тест комплексної фігури Рея-Остерріца це нейропсихологічна методика, в якій випробуваного спочатку просять змалювати зображення (субтест 1), а потім намалювати його по пам'яті (субтест 2). Сама фігура тесту (зображено на рис.) складається з 18 елементів, які можна розділити на три групи: загальна форма, зовнішні елементи, внутрішні елементи в загальній формі. Методика дозволяє вивчати пам'яті, зорово-просторові функції, зорово-конструктивні навички. Зазначимо, що цей тест входить в міжнародний перелік інструментів для оцінки когнітивних дисфункцій в неврології.

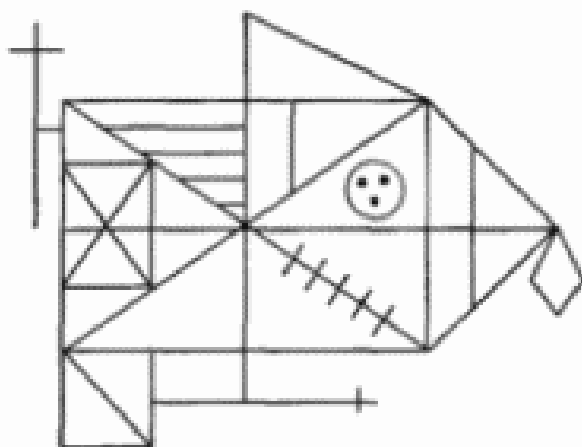


Рис. Фігура Рея-Остерріца

Інструкція досліджуваним полягає у тому, щоб уважно розглянути зображення фігури, після чого скопіювати її на аркуші (субтест 1), після тривалої відстрочки від 15 до 60 хвилин, випробовувані отримують інструкцію відтворити фігуру по пам'яті (субтест 2). Важливо, що психолог або інший фахівець який проводить діагностику за цією методикою не попереджає заздалегідь, що фігуру потрібно відтворити по пам'яті. Інтерпретація результатів тесту проводиться шляхом порівняння фігури-еталону, яка була пред'явлена досліджуваним та фігурами, які відтворили респонденти

(оцінюється правильність відтворення фігури, її положення по кожному з 18 елементів).

Типові помилки при виконанні тесту комплексної фігури Рея-Остерріца:

1. Порушення метричного синтезу виражається помилками при оцінці відстаней, кутів і пропорцій - не дотримується відповідність величин елементів фігури, лінії і точки перетину не стикуються. Вказане порушення для дітей віком до 8-9 років є проявом нормального онтогенезу, проте в більш старшому віці вони можуть свідчити про недостатність правої півкулі (як гіпофункції, так і гіперфункції).

2. Структурно-топологічний дефіцит проявляється в порушеннях схеми просторової будови предмета чи фігури - частини і ціле зміщуються відносно один одного.

Наостанок зазначимо, що важливо, щоб аркуш паперу, який використовується для виконання завдання має бути більшим, ніж зразок фігури яка демонструється досліджуванним. Це допомагає не обмежувати можливість вибору розміру та розташування малюнка на аркуші, а також дозволяє виявити приховану тенденцію до ігнорування будь-якої частини перцептивного поля, відстежити стратегію сканування, тощо.